

PIOTR KARDYŚ* – SKARŻYSKO-KAMIENNA¹

INKUNABUŁY „MEDYCZNE” Z BIBLIOTEKI WYŻSZEGO SEMINARIUM DUCHOWNEGO W KIELCACH

‘MEDICAL’ INCUNABULA FROM THE LIBRARY OF THE MAJOR SEMINARY IN KIELCE

Abstract

The article discusses five incunabula with medical content that are currently stored in the Library of the Major Seminary in Kielce. Treatises by the undisputed medieval authorities Michele Savonarola and Gentile da Foligno have been bound together in a single *adligat*. The binding and contents of the incunabula are characterised and specific sections, tips and prescriptions are cited. The medical achievements and biographies of the two authors mentioned above are discussed in brief. Unfortunately, at the present stage of research it is impossible to explain how the volume found its way to the Library of the Major Seminary in Kielce. It is only possible to ascertain its use in the 16th and 17th centuries through entries made after its renovation.

Keywords: incunabula; old prints; Michele Savonarola; Gentile da Foligno; medicine; Library of the Major Seminary in Kielce

Translated by Marek Robak-Sobolewski

---

* Piotr Kardys – dr historii, Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Skarżysku-Kamiennej, Towarzystwo Przyjaciół Archiwum Diecezjalnego im. bł. Wincentego Kadłubka w Kielcach
e-mail: kardys.p@wp.pl
<https://orcid.org/0000-0003-2939-1466>

¹ Chciałbym w tym miejscu podziękować za pomoc dyrektorowi BWSKD ks. dr. Adamowi Wilczyńskiemu i p. Karolinie Wychowaniec.

*****

W zasobie Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach (dalej: BWSDK) przechowywanych jest kilka inkunabułów o treści medycznej. Konkretnie jest to 5 druków, współprawnych nieprzypadkowo w jeden klocek. Przejrzenie inwentarza inkunabułów, dostępnego w pracowni BWSDK, pozwala wnioskować, że są to jedyne inkunabuły o treści medycznej przechowywane w tym zbiorze². To traktaty dwóch autorów – Michele Savonaroli: *Canonica de febribus*, wydane w Bolonii przez Dionisiusa Bertochusa w 1487 roku (BWSDK Inc. 93³), i *De pulsibus, De urinis, De aegestionibus*, wydane w Bolonii przez Henrica de Harlem i Joannesa Walbeek w 1487 roku (BWSDK Inc. 94⁴), a także Gentile da Foligno: *Super quinto libro Canonis Avicennae*, wydane w Pawii przez Francisco de Bobbio w 1486 roku (BWSDK Inc. 95⁵), *Super secundo libro Canonis Avicennae*, wydane w Pawii przez Antoniusa de Carcano dla Hieronima de Durantibus ok. 1488 roku (BWSDK Inc. 96⁶), i *Consilia medica*, wydane w Pawii przez Antoniusa de Carcano dla Hieronima de Durantibus ok. 1485 roku (BWSDK Inc. 97⁷).

Przed omówieniem anonsowanych w tytule inkunabułów o treści medycznej warto przytoczyć najważniejsze informacje dotyczące księgozbioru historycznego BWSDK. Powstał on wraz z początkiem seminarium duchownego w latach 1727-1729. W kolejnych stuleciach biblioteka przechodziła różne koleje losu, m.in. pożar, ale otrzymywała też dary i legaty druków oraz rękopisów z miejscowej biblioteki kapitulnej, od lokalnych profesorów i diecezjalnych duchownych, księgozbiory

² Zarówno katalog kartkowy, jak i inwentarz spisany w postaci skoroszytu (prawdopodobnie powstały lub tylko skontrowany i uzupełniony w trakcie kwerendy przez Alodię Kawecką-Gryczową z zespołem na miejscu) nie zawierają innych inkunabułów o treściach medycznych. Oczywiście, nie można wykluczyć w przyszłości odnalezienia inkunabułów o takiej treści wśród 10 tysięcy starodruków BWSDK, czego przykładem jest moja kwerenda i odkrycie nieznanego wcześniej inkunabułu; por. P. Kardyś, *Patrum Bernardinorum Conventus Sancti Caroli Kielcijs ad Bibliothecam. Biblioteka oo. Bernardynów z Karczówki od założenia konwentu do XIX wieku*, w: *Dzieje Karczówki w Kielcach (pod Kielcami) w latach 1624-2024*, t. 6, *Biblioteka bernardynów na Karczówce od 1632 roku do kasaty klasztoru w 1864 roku*, red. nauk. J. Michta, Kielce 2019, s. 184-185 (Bernardus Abbatas de Monte Clarevallis, *Sermones*, Basiliae: Exaratur per Nicolaum Kesler, 1495, 2°; BWSDK 004223/Inc. 92 [XV.F.162]).

³ *Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur*, t. I-II, moderante A. Kawecką-Gryczową, composuerunt M. Bohonos et E. Szandorowska, Warszawa 1970 (dalej: IBP) 4931. Pełny wykaz znanych egzemplarzy podaje *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* (dalej: GW; <https://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de/GWEN.xhtml> [dostęp: 19.12.2019]) wraz z linkami do elektronicznych wersji faksymile, dlatego zrezygnowałem z podawania numerów z innych znanych repertoriów (np. Haina i Copingera) czy katalogów (np. *Incunabula Short Title Catalogue*, Bayerische Staats Bibliothek Incunabelkatalog). Por. S. Flis, *Kopernikowski inkunabuł w Olsztynie*, „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie” 4 (1970) s. 594, 600-605 (taki sam inkunabuł z traktatem M. Savonaroli, *Canonica de febribus*, posiadał Mikołaj Kopernik).

⁴ IBP 4936; GW (online) 140724.

⁵ IBP 2326; GW (online) 10616.

⁶ IBP 2323; GW (online) 10610.

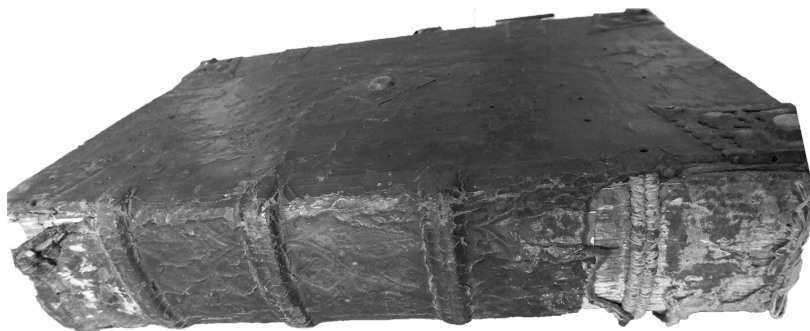
⁷ IBP 2318; GW (online) 10618. Podobnie jak w przypadku tytułu nieściśłości występują także odnośnie do daty wydania (1486-1488?).

Il. 1. Okładzina górna klocka zawierającego współprawne inkunabuły Inc. 93-97, BWSDK, fot. P. Kardys

Il. 2. Okładzina dolna klocka zawierającego współprawne inkunabuły Inc. 93-97, BWSDK, fot. P. Kardys

Il. 3. Grzbiet bloku klocka zawierającego inkunabuły Inc. 93-97, BWSDK, fot. P. Kardys

po biskupach kieleckich, ze skasowanych okolicznych klasztorów, rzadziej od kielczan. Obecnie w księgozbiornicy znajduje się ok. 10 tysięcy starodruków⁸. Na początku lat 60. XX wieku zespół pod kierunkiem Alodii Kaweckiej-Gryczowej dokonał skatalogowania inkunabułów⁹. Opisano 92 jednostki. Obecnie wiemy, że może być ich więcej, o czym świadczy odnalezienie przez Piotra Kardysia w dawnym księgozbiornicy oo. bernardynów z Karczówki kazań Bernarda z Clairvaux wydanych w Bazylei w 1495 roku. Niestety, dotychczasowe badania i publikacje dotyczące kolekcji inkunabułów przechowywanych w BWSKD mają charakter zaledwie przyczynkarski i ograniczają się do nielicznych wzmianek w pracach P. Kardysia¹⁰ i Andrzeja Kwaśniewskiego¹¹ oraz podania informacji statystycznych w informatorach o bibliotekach Kościoła w Polsce¹². Niewiele lepiej przedstawiają się prace nad kolekcją starodruków. Jedyne monograficzne opracowanie części z nich, autorstwa P. Kardysia, to studium nad księgozbiorem oo. bernardynów

⁸ Por. T. Wróbel, *Dzieje Seminarium Duchownego w Kielcach na przestrzeni 250 lat*, w: *Księga jubileuszowa 1727-1977. 250 lat Seminarium Duchownego w Kielcach*, Kielce 1977, s. 51-176; A. Kaleta, *Powstanie i rozwój Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 74 (1998) nr 4, s. 335-341; D. Olszewski, *Wprowadzenie historyczne*, w: *Katalog duchowieństwa i parafii diecezji kieleckiej*, Kielce 1999, s. 36-38.

⁹ T. Wróbel, *Biblioteka*, w: *Seminarium Duchowne w Kielcach*, BWSKD [mps]; por. katalog kartkowy w czytelni BWSKD (podobnie inwentarz inkunabułów w pracowni BWSKD w formie skoroszytu).

¹⁰ P. Kardyś, *Dwa rękopisy Adama wikarego darowane kolegiacie kieleckiej w 1430 roku*, „Między Wisłą a Pilicą” 12 (2011) s. 55-64; tenże, *Inicjały z pieskiem w rękopisie średniowiecznym Rk-41/23 z Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach*, w: *Zwierzęta w historii, literaturze i sztuce Europy*, red. S. Konarska-Zimnicka, L. Kostuch, B. Wojciechowska, Kielce 2017, s. 187-198; tenże, *Przyczynki do dziejów księgozbiornicy kolegiaty kieleckiej w średniowieczu i okresie wczesnonowożytnym*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 56-57 (2006-2007) s. 17-44; tenże, *Stanisław z Jankowic – kanonik kielecki z XV w. i jego księgozbiór*, „Studia Muzealno-Historyczne” 3 (2011) s. 87-97; tenże, *Szyszkowiana/pseudoszyszkowiana z dawnego księgozbiornicy bernardynów z Karczówki przechowywane obecnie w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiornicami Historycznymi”, 12 (2018) s. 429-441; tenże, *Z dziejów pewnego rękopisu. Przyczynek do związków intelektualnych kanoników regularnych kłodzkich z Małopolską w XIV/XV wieku*, w: *Realia życia codziennego w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*, red. A. Barciak, Katowice-Zabrze 2011, s. 94-105; tenże, *Stanisław z Bodzentyna, wikariusz kolegiaty kieleckiej z XVI wieku i jego księgozbiór* (w druku).

¹¹ A. Kwaśniewski, *Księgozbiornicy prywatne zachowane w Bibliotece Kapituły Kieleckiej (XV-XVIII w.)*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 87 (2011) s. 703-711; tenże, *Księgozbiór kanonika kieleckiego Wojciecha Strzemeskiego (+1602) w świetle inwentarza z 1650 r.*, „Rocznik Kolbuszowski” 12 (2012) s. 87-107; tenże, *Księgozbiornicy prywatne zachowane w Bibliotece Kapituły Kieleckiej (XV-XVIII wiek)*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 62 (2012) s. 69-95; tenże, *Księgozbiór kapituły kieleckiej w świetle inwentarza z 1598 r.*, ABMK 99 (2013) s. 43-92; tenże, *Księgozbiór Kapituły Kieleckiej w świetle inwentarza z roku 1650*, w: *Książka dawna i jej właściciele*, t. 2, red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegła, Wrocław 2017, s. 207-227.

¹² R. Nir, *Informator o archiwach, bibliotekach i muzeach kościelnych w Polsce*, „Chrześcijanin w Świecie” 9 (1977) nr 56/57, s. 199-227; *Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce*, oprac. D. Kamolowa, współpraca K. Muszyńska (zbiory kościelne), Warszawa 1988, s. 67; *Biblioteki Kościoła katolickiego w Polsce. Informator*, oprac. W. Żurek, Kielce 2005.

z Karczówki, który wszedł do BWSDK po kasacie klasztoru w 1864 roku¹³. Wyjątek stanowią opracowania P. Kardysia i A. Kwaśniewskiego na temat księgozbiorów prywatnych zachowanych w BWSDK oraz J. Zdanowskiego, J. Wolnego, K. Brachy, R. Kaczor¹⁴ i wspomnianych wcześniej P. Kardysia oraz A. Kwaśniewskiego o rękopisach średniowiecznych. Natomiast od dawna przywiązywano dużą wagę do średniowiecznych rękopisów liturgicznych, jak antyfonarz kielecki, graduał wiślicki, antyfonarz miechowski czy graduały franciszkańskie¹⁵. Na tym tle odrębne publikacje dotyczące inkunabułów BWSDK w zasadzie nie istnieją. Dlatego też każde opracowanie, choćby przyczynkarskie – jak w tym przypadku – przynosi nową wiedzę o BWSDK i stanowi wkład w opracowanie w przyszłości monografii tejsze księżnicy.

Interesujący nas klocek z całą pewnością uzyskał swój ostateczny kształt nieprzypadkowo. Wskazują na to zarówno jego zawartość, tj. wyłącznie teksty medyczne dwóch średniowiecznych autorytetów, jak i sposób wykonania całości. W tym przypadku chodzi o brak czystych kart pomiędzy poszczególnymi traktatami. Nie można ostatecznie określić szczegółowej daty wykonania oprawy, ale możliwe, że powstała w Italii – w Pawii lub Bolonii (choć nie należy odrzucać możliwości jej wykonania również w Padwie) albo osobne druki zostały oprawione dopiero w Polsce, zaraz po ich przywiezieniu do kraju, najprawdopodobniej przez jakiegoś polskiego studenta medycyny w Pawii, Bolonii lub Padwie. Z całą pewnością, nawet jeśli kodeks został oprawiony w Italii, to również i w tym przypadku został nabyty przez studenta z Polski. Jednak najbardziej prawdopodobne miejsce oprawienia wydaje się tożsamy z miejscem wydania lub ze środowiskiem padewskim, gdzie autorzy owych dzieł (Michele Savonarola i Gentile da Foligno) byli uznawani za wybitnych przedstawicieli nauk medycznych i gdzie ich dorobek oraz dzieła były komentowane oraz uwzględniane w programach nauczania jeszcze w XVI wieku. Ponadto wszechnica padewska stanowiła naturalne miejsce edukacji przyszłych medyków z terenów na północ od Alp, a zwłaszcza z terenów Królestwa Polskiego nie tylko w okresie średniowiecza¹⁶, ale również daleko w stulecia XVI

¹³ Kardys, *Patrum*, passim; por. także przypisy nr 10-11.

¹⁴ I. Zdanowski, *Iluminowane rękopisy księgozbiorów kapitułarza katedralnego i Seminarium Duchownego w Kielcach oraz kościoła parafialnego w Miechowie*, Kielce 1929; J. Wolny, *Inventaire des manuscrits théologiques médiévaux de la Bibliothèque du chapitre à Kielce*, „Mediaevalia Philosophica Polonorum” 16 (1971) s. 43-83; K. Bracha, *Statuta vel praecepta scholarium. Przyczynek do dziejów najstarszej szkoły w Kielcach w XV w.*, „Studia Muzealno-Historyczne” 3 (2011) s. 31-51; tenże, *Średniowieczne rękopisy dawnej Biblioteki kieleckiej kapituły kolegiackiej. Badania i źródła*, w: *Rękopiśmienne księgi dawnej Biblioteki kolegiaty kieleckiej*, Kielce 2019, s. 9-26; R. Kaczor, *Peccata matrimoniales. Wykroczenia przeciw moralności małżeńskiej w świetle „Noty penitencjalnej” z rękopisu Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach z XV w.*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” 30 (2015) s. 104-113.

¹⁵ Literaturę zestawia K. Bracha, *Średniowieczne rękopisy*, s. 25-26. Najnowszy stan badań nad średniowiecznymi rękopisami liturgicznymi przechowywanymi w katedrze kieleckiej i BWSDK przynosi *Antiphonarium Kielcense. Antyfonarz kolegiaty kieleckiej (ok. 1372 r.)*, red. K. Bracha, Kielce 2020, s. 17-136.

¹⁶ Por. A. Przędziecki, *O Polakach w Bolonii i Padwie*, Warszawa 1853; A. Ostaszewski, *O herbach polskich i Polakach w Uniwersytecie padewskim i bolońskim*, w: tegoż, *Szkice naukowo-*

i XVII, kiedy odwiedzali Padwę i immatrykuowali się, szczególnie na wydziale prawa, przybysze z Rzeczypospolitej Obojga Narodów (dla XVI stulecia podaje się szacunkową liczbę do 3000, z tego aż 116 doktorów filozofii i medycyny, co pozwala stawiać hipotezę o studiach Polaków w Padwie przede wszystkim w zakresie medycyny)¹⁷.

Biorąc pod uwagę zachowane proveniencje dopiero z XVI-XVII wieku, możemy też domniemywać jeszcze jedną możliwość, a mianowicie, że klocek dotarł do Polski na fali humanistycznych zainteresowań i licznych podróży Polaków do Italii, zwłaszcza na uniwersytety w Padwie i Bolonii, jeszcze na przestrzeni XVI wieku. Posiadaczami woluminu byli Zygmunt Ulrich Burkholcer z Warszawy, doktor Tomasz Gmeciński z Sierpca (?) i aptekarz Andrzej Lubecki. Nie ulega jednak wątpliwości, że większość jego użytkowników nie jest nam znana, a biorąc pod uwagę zarówno długie trwanie popularności zawartych w tych inkunabułach treści, jak i możliwość korzystania z nich przez kilka stuleci, to z pewnością musiało być ich wielu.

Niestety, BWSKD nie posiada inwentarzy darowizn ani nie przetrwała w jej środowisku ustna tradycja, która mogłaby wyjaśnić, w jaki sposób klocek ten wszedł do jej księgozbioru. Nie wspominają o takim fakcie ani maszynopis ks. Tomasza Wróbla, wieloletniego dyrektora BWSKD, ani przyczynkarskie opracowania traktujące o historii jej księgozbioru¹⁸.

Oprawa inkunabułu to deski obciążone brunatną skórą z licznymi tłoczeniami ślepymi – wyciski tłoków i radełko. Okładzina górna ujęta jest w podwójną ramę, w której wykonano radełkiem motywy florystyczne i zwierzęce (?), ujęte w romby

---

-literackie z zakresu sztuki i archeologii, Kraków 1887, s. 97-138; J. Fijałek, *Polonia apud Italos scholastica saeculum XV*, fasc. 1, Cracoviae 1900; S. Windakiewicz, *Polacy w Padwie*, „Przegląd Warszawski” 3 (1922) nr 10, s. 5-21 (w zasadniczej części dotyczy XVI i XVII wieku); L. Ćwikliński, *Uniwersytet padewski i polscy jego uczniowie (1222-1922)*, „Dziennik Poznański”, (1922) nr 95, 97-99, 101; J. Lachs, *Polscy uczniowie padewskiej szkoły lekarskiej*, „Archiwum Historii Filozofii i Medycyny”, 1 (1924) z. 3-4, s. 127-149; T. Quirini-Popławska, *Studia Polaków na Uniwersytecie Padewskim w XV i XVI wieku: stan badań oraz wstępne hipotezy*, „Prace Komisji Środkowoeuropejskiej 21 (2013) s. 19-30; T. Ulewicz, *Iter Romano-Italicum Polonorum czyli o związkach umysłowo-kulturalnych Polski z Włochami w wiekach średnich i renesansie*, Kraków 1999; S.A. Sroka, *Stopnie naukowe uzyskane przez Polaków na uniwersytecie w Padwie w drugiej połowie XV wieku*, w: *Świat historyka: studia ofiarowane prof. Janowi Tyszkiewiczowi*, Pułtusk 2016.

¹⁷ Quirini-Popławska, *Studia*, s. 28: „Do podejmowania studiów na Uniwersytecie Padewskim zachęcały Polaków wysoki poziom naukowy uczelni, korzystne warunki finansowe do studiowania oraz możliwość otrzymania redukcji opłat np. przy egzaminach doktorskich, nie bez znaczenia była międzynarodowość uniwersytetu oraz fakt, że jego profesorami oraz rektorami, a także studentami byli przedstawiciele różnych narodów europejskich. Wśród nich w XV i XVI wieku aż 11 Polaków sprawowało godność rektora i wicerektora Uniwersytetu Padewskiego (...)”. O uniwersytecie padewskim: J. Verger, *Padua*, III, *Universität*, w: *Lexikon des Mittelalters* (dalej: LdM), t. 6, München 1996, kol. 1621-1623.

¹⁸ J. Zdanowski, *Seminarium Duchowne w Kielcach. Szkic historyczny w dwóchsetną rocznicę założenia*, Kielce 1927, s. 11-17; Wróbel, *Biblioteka*; tenże, *Dzieje Seminarium Duchownego w Kielcach na przestrzeni 250 lat*. Oczywiście, nie wyklucza to w przyszłości możliwości odnalezienia konkretnych zapisów i darowizn na rzecz BWSKD, choćby w zasobie Archiwum Diecezjalnego w Kielcach (np. w aktach personalnych księży).

i owale. Centralną część okładziny zajmuje plakieta z licznymi wyciskami motywów ruty (?). Okładzina dolna jest mocno uszkodzona, brakuje części deski, całość jest mocno zniszczona przez korniki, skóra spezła, a tłoczenia w większości miejsc są nie do rozpoznania, zatem trudno bez pełnej konserwacji woluminu dokonać odpowiedzialnych studiów porównawczych w zakresie tegumentologicznym. Zarówno na okładzinie górnej, jak i dolnej zachowały się po 3 mosiężne narożniki z okrągłymi guzami (na okładzinie górnej brakuje lewego górnego narożnika, na okładzinie dolnej – prawego dolnego), w centralnej części zwierciadeł okładzin górnej i dolnej ocalały romboidalne plakiety z guzami identycznymi jak na narożnikach, ale o innym tłoczeniu blachy miedzianej niż na narożnikach; cechą charakterystyczną jest gotycka litera „m” w środku każdego boku rombu plakiety. W okładzinie przedniej zachowały się także mosiężne mocowania 2 klamer z motywem sześciolistnej puncowanej rozety na wici roślinnej, a w okładzinie dolnej przetrwał fragment zapinki jednej klamry. Całość zszyta jest 4 podwójnymi zwiężzami sznurkowymi, wykończona kapitałką u góry i u dołu grzbietu bloku książki¹⁹. W celu wzmocnienia szycia poszczególnych składek użyto na grzbiecie 2 kawałków pergaminowej karty o wymiarach ok. 9,5/10 x 29 cm, z fragmentami zapisu prawa lennego w języku staroniemieckim (jeden kawałek przyklejono do grzbietu bloku, drugi do grzbietu oprawy), z początku XIV wieku (?), z rubrykami i inicjalikami wykonanymi rubrą. Tekst sporządzono czarnym atramentem w 2 kolumnach liniowanych i ujętych w marginesy. Według autora opisu w katalogu BWSDK jest to fragment części 1 *Zwierciadła saskiego*, fragmenty artykułów 74, 75, 76, 78 i 79²⁰. Poza tekstem zasadniczym są także noty marginalne i wprawki pisarskie (np. litery alfabetu). Na wyklejce okładziny górnej wpis „de febribus”:, na wyklejce okładziny dolnej „In principio creavit (...)”, „Dominus solvit compeditas”. Druk ułożony jest w 2 kolumnach, czcionką gotycką z licznymi skrótami. Brak jest foliacji i reklamantów, ale składki oznaczono kustoszami – kolejnymi literami alfabetu w formie a, a2, a3, a4 itd., aż do litery „r”, lub aii/aII, aiii/aIII itd. Z czasem dokonano nowej foliacji brunatnym (ewentualnie rubrą), obecnie wyblakłym, atramentem w części klocka, współcześnie ołówkiem, odrębnie w każdym z traktatów. W sumie obecnie jest to 320 kart (121 + 64 + 52 + 36 + 47). Niektóre traktaty kończą się rejestrami („Registrum”) składek lub chorób, z krótką charakterystyką ich zawartości, np. na k. 120v: a – „Prima vacat canonica sed calidas febris”, składka i – „est flegma in

¹⁹ Przy charakterystyce oprawy wykorzystano przede wszystkim informacje zawarte w A. Chmiel, *Introligatorzy cudzoziemscy i zamiejscowi w Krakowie w latach 1574-1646*, „Exlibris” 7 (1929) z. 2, s. 91-94; J. Dobrowolski, *Zarys dziejów introligatorstwa w Krakowie*, Kraków 1968, passim; *Inkunabuły Biblioteki Jagiellońskiej*, oprac. A. Lewicka-Kamińska, Kraków 1962, passim; A. Lewicka-Kamińska, *Rzut oka na rozwój oprawy książkowej w Krakowie*, „Roczniki Biblioteczne” 16 (1972) z. 1-2, s. 49-68; J. Tondel, *Inkunabuły w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie*, Pelplin 2007, s. 147-177, 549-551; J.S. van Leeuwen, *The Golden Age of Bookbindings in Cracow 1400-1600*, Kraków 2011, passim; *Katalog inkunabułów Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, oprac. T. Dąbrowska, E. Knappek, J. Wojtowicz, Kraków 2015, passim.

²⁰ Por. R. Lieberwierth, *Eike von Reggow, mittelalterlicher deutscher Rechtsdenker und Verfasser des Sachsenspiegels (um 1180 – nach 1233)*, w: LdM, t. 3, München 1986, kol. 1726-1727.

hac felice mo. Dicendo sine luciditate”. Składki to kwaterniony i terniony, z nielicznymi brakami kart, i wyjątkowo z kartami przybyszowymi. Pierwotnie druk nie posiadał inicjałów, pozostawiono jedynie wolne miejsca na ich domalowanie. Obecnie olbrzymia większość akapitów ma inicjały, wykonane czerwonym lub niebieskim atramentem. Także pogrubiono lub podkreślono rubrą niektóre z liter rozpoczynających rubryki, *consilia* i *recepte*, jeśli nie rozpoczynały się akapitem. Nieco zdziwienia może zaś budzić fakt, iż w całym klocku tylko wyjątkowo występują typowe „rączki” wskazujące na szczególnie istotne fragmenty. Mogłoby to sugerować niezbyt częstą lekturę, ale wydaje się, że wobec praktycznych informacji zawartych w poszczególnych traktatach, jest to raczej efekt dbałości, a nie braku zainteresowania czy „zestarzenia się” zawartej w nich wiedzy medycznej. Uważam, że w tym konkretnym przypadku lepszym wyznacznikiem długotrwałego użytkowania woluminu jest jego zniszczona oprawa²¹.

Jeśli chodzi o drukarzy i nakładców, można jedynie przytoczyć podstawowe informacje. Drukarz Antonius de Carcano działał w Pawii w latach 1472 (?) – po 1497 roku²². Podobnie Girolamo Duranti, nakładca, żył i działał w Pawii w XV wieku, a Dionizy Bertochus, Joannes Walbeek i Henricus Haarlem pracowali w Bolonii. Autorem dedykacji w dziele M. Savonaroli był Siculus Raynerius, zaś dzieło G. da Foligno przygotował do druku doktor medycyny F. de Bobbio.

Giovanni Michele Savonarola²³ urodził się w Padwie ok. 1384 roku (na pewno przed 1385), był synem Giovanniego i Catariny di Zanino z Bergamo; zmarł w Ferrarze po 24 lutego w 1466 lub 1468 roku, pochowany został w kościele S. Maria w Vado, a po zniszczeniu budowli jego szczątki przeniesiono do kościoła S. Giorgio. Był dziadkiem słynnego kaznodziei Girolamo Savonaroli. Uznawany jest za „najważniejszą osobę w medycynie praktycznej XV wieku”, ponieważ miał zapoczątkować „zdrową reakcję na scholastyzm medyczny”²⁴ poprzez krytykę metody dialektycznej w medycynie na rzecz konkretnych ćwiczeń. Rodzina Savonarola osiągnęła duży sukces społeczny i ekonomiczny w Padwie, dokąd przybyła prawdopodobnie z Tortony w połowie XIII wieku. Możliwe, że zanim Michele

²¹ Aktualny wygląd oprawy nie wskazuje na jej mechaniczne uszkodzenia ani zawilgocenie, raczej właśnie na częste użytkowanie.

²² *A Catalogue of the Fifteenth-century Printed Books in the University Library Cambridge*, Cambridge 2010, nr 2640-2645, <https://www.cambridge.org/core/books/catalogue-of-the-fifteenth-century-printed-books-in-the-university-library-cambridge/4E7E3C26502907D084BA01F214FFF716> (dostęp: 19.12.2019).

²³ *Michele Savonarola, Medicina e cultura di corte*, red. C. Crisciani, G. Zuccolin, Firenze 2011, passim; R. Ruggiero, *Savonarola Michele*, https://www.treccani.it/enciclopedia/michele-savonarola_%28Enciclopedia-machiavelliana%29/ (dostęp: 5.03.2022); R. Simonetti, *Savonarola Michele*, [https://www.treccani.it/enciclopedia/michele-savonarola_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/michele-savonarola_(Dizionario-Biografico)) (dostęp: 5.03.2022); M. Rippa Bonati, *Savonarola, Giovanni Michele (1384-1468)*, w: *LdM*, t. 7, München 1995, kol. 1413; W. Wegner, *Savonarola, Michael*, w: *Enzyklopädie Medizingeschichte*, red. W.E. Gerabek, B.D. Haage, G. Keil, W. Wegner, Berlin-New York 2005, s. 1287.

²⁴ G. Ongaro, *La medicina nello Studio di Padova e nel Veneto*, w: *Storia della cultura veneta*, III, *Dal primo Quattrocento al Concilio di Trento*, Vicenza 1981, s. 75-134; tenże, *Medicina*, w: *L'Università di Padova. Otto secoli di storia*, red. P. Del Negro, Padova 2001, s. 153-193 (zwłaszcza s. 159).

rozpoczął studia medyczne w Padwie, był żołnierzem. Jako lekarz praktykował w Padwie i Ferrarze, tam też wykładał medycynę. Był osobistym lekarzem na dworze Nicolo III d'Este w Ferrarze (od ok. 1440 roku). Napisał bardzo popularny podręcznik medycyny (pierwsze wydanie ukazało się po jego śmierci, w 1479 roku) *Practica maior*, z zakresu ginekologii i pediatrii. Z niego korzystał autor późniejszego, być może najpopularniejszego podręcznika dla położnych w XVI wieku, Eucharius Rösslin (*Rose Garden*)²⁵. Autorzy niektórych biogramów uważają, że M. Savonarola pisał pod wpływem neapolitańskiego lekarza Francesco da Piedemonte²⁶ bądź humanisty Giovanni Conversano²⁷. Ten drugi przebywał w Padwie w okresie młodości M. Savonaroli i niektórzy domyślają się, że mógł wywrzeć wpływ na jego późniejsze zainteresowania pediatrią i położnictwem, a nawet, że M. Savonarola był jego uczniem. Według innych badaczy przeczy temu zapiska z 8 sierpnia 1407 roku, w której M. Savonarola wystąpił jako student Paolo Veneto²⁸ i Biagio Pelacani²⁹ w Padwie. Rok później był już magistrem artium i studentem medycyny, także posiadaczem domu w dzielnicy św. Mateusza. W dniu 13 lipca 1413 roku zdał wydziałowy egzamin z medycyny, a 20 sierpnia zakończył studia pomyślnie publiczną obroną. Jego kariera zaczęła wówczas nabierać rozpędu, bo

²⁵ M.H. Green, *Źródła Eucharystii Rosegarden Rosslina dla kobiet w ciąży i położnych (1513)*, „Historia Medyczna” 53 (2009) s. 167-192.

²⁶ Por. O. Lizzini, *Francesco da Piedimonte (Pedemontanus)*, https://www.treccani.it/enciclopedia/francesco-da-piedimonte_%28Dizionario-Biografico%29/ (dostęp: 5.03.2022). Studiował medycynę na uniwersytecie w Neapolu lub Salerno, zmarł w 1320 roku. Pojawia się w źródłach jako Maestro i profesor nauk medycznych, był lekarzem m.in. na dworze królewskim w Neapolu. Napisał bardzo znane *Complementum in opera Mesue* – traktat o medycynie praktycznej bez odniesień do starych wierzeń i przesądów, por. L. Thomdike, *A history of magic and experimental science*, vol. 5, *Fourteenth and fifteenth centuries*, New York-London 1960, s. 46; R. Calvanico, *Fonti per la storia della medicina e della chirurgia per il Regno di Napoli*, Napoli 1962, passim; F. Garofano Venosta, *Francesco da Piedimonte*, Capua 1967, passim.

²⁷ Jan Conversini/Giovanni Conversano, Conversino urodził się ok. 1343 roku w Budzie. Jego ojciec był lekarzem Ludwika Andegaweńskiego. Studiował gramatykę i retorykę w Rawennie, Bolonii i Ferrarze. Był nauczycielem retoryki w Padwie, notariuszem i prawnikiem, dworzaniem i doradcą Francesco I da Carrara. Potem przebywał w Wenecji i Dubrowniku. Zmarł w 1408 roku w Wenecji. Pojawia się w listach Petrarki, por. B.G. Kohl, *Conversini, Giovanni*, http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-conversini_%28Dizionario-Biografico%29/ (dostęp: 19.12.2019).

²⁸ A.D. Conti, *Paolo Veneto (Paolo Nicoletti)*, [https://www.treccani.it/enciclopedia/paolo-veneto_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/paolo-veneto_(Dizionario-Biografico)) (dostęp: 5.03.2022); *Paolo Veneto*, https://www.treccani.it/enciclopedia/paolo-veneto_%28Dizionario-di-filosofia%29/ (dostęp: 5.03.2022). Paolo Veneto (ok. 1368-1428/1429), filozof i teolog, studiował w Oksfordzie i Padwie, profesor na uniwersytecie w Padwie, ambasador Republiki Weneckiej przy królu polskim Władysławie Jagielle w 1413 roku. Komentował Arystotelesa, napisał traktaty z logiki inspirowane okultyzmem, nauczał także we Florencji, Sienie, Bolonii, Perugi.

²⁹ G.F. Vescovini, *Biagio Pelacani, Blasius de Pelacanis da Parma*, https://www.treccani.it/enciclopedia/biagio-pelacani_%28Dizionario-Biografico%29/ (dostęp: 5.03.2022). Zwany Biagio z Parmy, żył w latach ok. 1350/1354-1416, nauczyciel i filozof, ukończył uniwersytet w Pawii, uczył matematyki, astrologii i filozofii w Pawii, Bolonii i Padwie; oskarżony o herezję; komentował Arystotelesa.

już rok później ożenił się z Cateriną, córką Pietro da Pernumii³⁰, osobistego lekarza Francesco da Carrary Starszego³¹. Doczekał się ośmiorga dzieci – pięciu córek i trzech synów. Praktykował u najlepszych ówczesnych autorytetów medycznych, jak Giacomo della Torre³², Galeazzo Santasofia³³, Antonio Cermisone³⁴, Paolo Veneto. Tego ostatniego określił w swoim dziele *Libellus*³⁵ jako „philozophorum nostre etatis princeps et mihi gloriosus preceptor”. Intensywnie praktykował m.in. w Bassano, Feltre, Montebellunie, Pederobbie i oczywiście w rodzinnej Padwie przez następne blisko 20 lat, zanim wyjechał do Ferrary. Wcześniej, bo od 1435 roku, figurował w składzie rady miejskiej Padwy, co potwierdza jego przynależność do padewskiego patrycjatu.

Poza medycyną, chemią (krytykował m.in. alchemików poszukujących formuły pozwalającej na przemianę materii w złoto) i farmaceutyką interesował się także

³⁰ Pietro da Pernumii, Piero da Pernumia, zmarł w 1393 roku, lekarz, humanista; por. F.M. Cole, *Storia scientifico-letteraria dello Studio di Padova del cavaliere*, t. 3, Padova 1825, s. 253.

³¹ Francesco I da Carrara (il Vecchio), żył w latach 1325-1393, książę-kondotier, pochowany w Padwie, członek szlacheckiego rodu z Padwy, zasiadał w Signorii padewskiej w latach 1350-1388 i sprawował wówczas faktyczną władzę w Padwie, mecenas kultury i sztuki; por. *Francesco da Carrara*, https://web.archive.org/web/20080609102831/http://www.italica.rai.it/rinascimento/parole_chiave/schede/9carrara.htm (dostęp: 19.12.2019); G. Cracco, *Carraa, Francesco da (1325-1393)*, w: LdM, t. 2, München 1977, kol. 1527.

³² A. de Ferrari, *Della Torre (Iacobus a Turre, de la Turre, Dalla Torre, de Forlivio, Forlivien-sis, Foroliviensis, Ferolivias)*, https://www.treccani.it/enciclopedia/giacomo-della-torre_%28Dizionario-Biografico%29/ (dostęp: 5.03.2022). Doktor sztuk wyzwolonych i medycyny, urodził się w Forli ok. 1360/1362 roku w rodzinie szlacheckiej, studiował w Padwie i Bolonii, w 1400 roku był lektorem w Studio Paduano Medicorum, wykładał medycynę w Sienie, z czasem uzyskał katedrę w Padwie, komentował Arystotelesa, Hipokratesa, Avicennę, ale przede wszystkim był znawcą Galena (jeszcze w XVI wieku na uniwersytecie w Padwie statuty wymagały stosowania jego metod komentowania tegoż uczonego). Wspomina go z podziwem m.in. M. Savonarola. Był niekwestionowanym autorytetem za sprawą podjęcia próby uzgodnienia „faktów” medycznych z praktycznymi obserwacjami. Zmarł prawdopodobnie w 1413 roku i pochowany został w Padwie.

³³ Galeazzo Santasofia (zm. 1427) studiował medycynę w Padwie i Bolonii, po 1400 roku wykładał w Wiedniu anatomię, w 1404 roku dokonał pierwszej sekcji zwłok na północ od Alp; por. W. Regal, M. Nanut, *Vienna – A Doctor’s Guide: 15 walking tours through Vienna’s medical history*, Wien-New York 2007, s. 7.

³⁴ F. di Trocchio, *Antonio Cermisone*, https://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-cermisone_%28Dizionario-Biografico%29/ (dostęp: 5.03.2022). Urodził się w drugiej połowie XIV wieku w Padwie, zmarł w 1441 roku. W Padwie studiował medycynę, zapisał się do kolegium lekarzy i „artystów” w 1389 roku, obronił doktorat z medycyny prawdopodobnie już rok później, następnie uczył do 1399 (1401) roku medycyny w Pawii i w Piacenzy, ok. 1411/1413 powrócił na uniwersytet do Padwy. Był bardzo wziętym lekarzem, do tego stopnia, że senat uczelni zezwolił w jego zastępstwie (w trakcie praktyki medycznej) na odczytywanie jego wykładów przez inną osobę. Komentował Avicennę, Averroesa, Rhazesę, Mesue, Serapionę, Ali Ben Abbasa, rzadziej Hipokratesa i Galena. Lynn Thorndike opublikował jego pisma naukowe (*Science and Thought in the Fifteenth Century; Studies in the History of Medicine and Surgery; Natural and Mathematical Science, Philosophy, and Politics*, London 1963, s. 1, 261, 1192, 1437).

³⁵ *Libellus de magnificis ornamentis Regiae Civitatis Paduae*, w: *Rerum Italicarum Scriptores*, red. A. Segarizzi, t. 24, Roma 1902.

historią Padwy. Pisał po łacinie i po włosku. Autorzy biogramów charakteryzują go jako obdarzonego szerokimi zainteresowaniami literackimi, politycznymi, religijnymi, czego dał wyraz w różnorodnych pismach. Sławę zawdzięczał jednak przede wszystkim naukom medycznym, a zwłaszcza dziełu *Practica de aegritudinibus a capite usque ad pedes*, znanemu jako *Practica maior*. Ten nieustannie przerabiany podręcznik, zawierający kilka osobnych broszur (*De febribus*, *De verminibus*, *De urinis*, *De regimine pregnantium*³⁶), przeznaczony był pierwotnie dla kobiet z Ferrary i zawierał ówczesną wiedzę z pediatrii³⁷. Już wcześniej, bo w 1448 roku, wydał traktaty o korzystaniu z łaźni, z wód gorących i kąpeli (*De balneis et thermis*, gdzie skupił się na właściwościach wód uzdrowiska Poretta, San Filippo/Sienie i Willi/Bagni di Lucca) oraz o zapobieganiu zarazom (*De cura languoris animi ex morbo venientes*, *De preservatione a peste et eius cura*). O popularności pism M. Savonaroli traktujących o niepłodności wspomina pośrednio Niccolò Machiavelli w drugim akcie *Mandragoli*³⁸. Uważa się, że doskonale opanował sztukę precyzyjnego opisywania zjawisk medycznych, którymi się zajmował. Nie znamy jednak pełnego zestawu jego tekstów³⁹, a jedynie te najsławniejsze⁴⁰. W 1433 roku wykładał na uniwersytecie w Padwie Awicennę, ale już w 1440 roku pracował na dworze w Ferrarze i na tamtejszym uniwersytecie wykładał medycynę. Wciąż jednak utrzymywał kontakty i wpływy w Padwie, o czym świadczy jego obecność w dokumentach miejskich pod rokiem 1443 i posiadanie kilku nieruchomości (domy i grunty na wsi) jeszcze w pierwszej połowie lat 50. XV wieku (ostatecznie zbył je dopiero w 1458 roku). W 1450 roku powołany został do osobistej służby Leonello d'Este, a szczyt jego kariery politycznej i wysokiej pozycji społecznej przypadł prawdopodobnie na 1452 rok, kiedy papież Mikołaj V mianował go rycerzem jerozolimskim bez konieczności składania przysięgi/ślubów.

³⁶ G. Zuccolin, *Nascere in latino e in volgare. Tra la „Practica maior” e il „De regimine pregnantium”*, w: Michele Savonarola. *Medicina*, s. 137-209.

³⁷ Por. *Storia della medicina*, red. G. Armocida, E. Bicheno, B. Fox, w: *Dizionario di S. Musitelli, Cyclopedia Tematica Aperta*, Milano 1993, s. 354: „Opus medicinae seu Practica de aegritudinibus de capite usque ad pedes” (pierwsze wydanie w 1479 roku).

³⁸ Niccolò Machiavelli napisał komedię *Mandragola czyli napój zapładniający* w 1513 roku; por. A. Momigliano, *La storia tra medicina e retorica*, w: tegoż, *Tra storia e storicismo*, Pisa 1985, s. 11-24; P. Stoppelli, *La Mandragola: storia e filologia. Con l'edizione critica del testo secondo il Laurenziano Redi 129*, Roma 2005, s. 131-134.

³⁹ R. Gualdo, *Per l'edizione delle opere volgari di Michele Savonarola*, w: Michele Savonarola. *Medicina*, s. 16.

⁴⁰ Zuccolin, *Nascere in latino*, s. 139; poza wspomnianymi wcześniej jeszcze: *De aqua ardentis* (1440), *De preservatione a peste et eius cura* (1444-1449), traktat ginekologiczno-pediatryczny *Ad mulieres Ferrarienses de regimine pregnantium et noviter natorum ad septennium* (przed 1460). M. Savonarola był także autorem licznych dzieł o charakterze politycznym, moralnym i ascetycznym, wśród których należy wymienić: *De foelici progressu illustrissimi Borsii Estensis ad marchionatum ferrariae, Mutinae et Regii ducatum comitatum Rodigii* (ok. 1452; zachęca młodego księcia do studiowania, rozważki i trzeźwości), *De vera republica et digna seculari militia* (ok. 1460; skomponowane w oczekiwaniu na sukcesję Borso przez Nicolo di Leonello, następnie na rzecz Ercole), *De nuptiis Batibecho et Serabocho* (ok. 1466; skierowane do książąt i dworzan), *De cura languoris animi ex morbo venientis* (po 1450; na temat jedności ducha i materii w cierpieniu).

W swoich pismach opierał się przede wszystkim na Awicennie, którego nazywał „swoim przewodnikiem/wodzem”⁴¹. Zajmował się etiopatogenezą, symptomatologią, leczeniem żylaków oraz terapią indywidualną dla poszczególnych chorób w myśl pełnego opisanego od stóp do głowy.

Tiziana Pesenti Marangon uważa, że najważniejsze dzieło M. Savonaroli (*Practica maior*) powstawało w dwóch etapach, najpierw w Padwie, potem w Ferrarze⁴². Bardzo ważne jest jego wczesne dzieło *Speculum phisionomie* z 1442 roku, zawierające wszystkie zasady medycyny, którymi kierował się w swojej pracy. W latach 1446-1447 napisał *Libellus de magnificis ornamentis Regie Civitatis Padue*. Wykazał się w nim olbrzymią wiedzą i erudycją również na polu artystycznym. Jego poglądy i dorobek przyswojone zostały zwłaszcza przez medyków w XVI wieku i były na tyle popularne oraz powszechnie znane, że przedostały się do literatury pięknej⁴³.

Drugi z autorów, Gentile da Foligno (Gentile da Foligno, Gentilis Fulginas, Fulgineus, de Fulgineo, de Gentilibus, 1280/1290-1348), był nie mniej znany i popularny zarówno w późnym średniowieczu, jak i w okresie nowożytnym⁴⁴. Urodził się w Foligno jako syn znanego lekarza Gentile di Bartolo. Dorastał w Bolonii, gdzie prawdopodobnie studiował medycynę; być może jego nauczycielami byli Taddeo Alderotti⁴⁵, potem w Padwie Pietro d’Abano⁴⁶. Do 1322 roku nie wiadomo nic pewnego o jego życiu poza tym, że musiał praktykować jako lekarz, skoro wspominał w swoich pismach o 34 latach praktyki i 10 latach wykładów. Prowadził wykłady m.in. w Sienie w latach 1322-1324, ponadto od 1325 roku do prawdopodobnie

---

⁴¹ R. Simonetti, *Filosofia naturale, medicina e pittura nella testimonianza di Michele Savonarola*, w: S. Collodo, R. Simonetti, *Filosofia naturale e scienze dell’esperienza fra Medioevo e manesimo. Studi su Marsilio da Padova, Leon Battista Alberti, Michele Savonarola*, Padova 2012, s. 395-430.

⁴² T. Pesenti Marangon, *Michele Savonarola a Padova: l’ambiente, le opere, la cultura medica*, „Quaderni per la storia dell’università di Padova” 9-10 (1976-1977) s. 45-102 (zwłaszcza s. 92).

⁴³ Wegner, *Savonarola*, s. 1287; M. Ripa Bonati, *Savonarola, Giovanni Michele (1384-1468)*, w: LdM, t. 7, München 1995, kol. 1413-1414.

⁴⁴ M.L. Ceccarelli Lemuit, *Gentile da Foligno*, [https://www.treccani.it/enciclopedia/gentile-da-foligno_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/gentile-da-foligno_(Dizionario-Biografico)/) (dostęp: 5.03.2022); H.H. Lauer, *Gentile da Foligno*, w: LdM, t. 4, München 1989, kol. 1247-1248.

⁴⁵ L. Belloni, L. Vergnano, *Alderotti, Taddeo (Thadeus Florentinus)*, [https://www.treccani.it/enciclopedia/taddeo-alderotti_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/taddeo-alderotti_(Dizionario-Biografico)/) (dostęp: 5.03.2022). Urodził się we Florencji w 1223 roku, mieszkał w Bolonii, gdzie wykładał medycynę od ok. 1260 roku, komentował Hipokratesa, Galena i Arystotelesa. Dante nazwał go Hipokratesem i określił jako jednego z najwybitniejszych medyków swoich czasów. Zapoczątkował renesans starożytnej medycyny w studium bolońskim. Zmarł w Bolonii w 1295 roku. Por. też G. Baader, *Alderotti, Taddeo, Arzt*, w: LdM, t. 1, München 1980, kol. 345.

⁴⁶ Pietro d’Abano (Petrus de Abano, Petrus Patavinus) urodził się w 1250 roku, zmarł w 1318 roku, filozof i lekarz, podróżował do Konstantynopola i Paryża, działał w Padwie, określany jako *maestro di medicina*, jego głównym dziełem był *Conciliator differentiarum philosophorum precipue medicorum* z 1303 roku; L. Sturlese, *Petrus von Abano*, w: LdM, t. 6, München 1993, kol. 1959-1960.

1338 roku wykładał medycynę w Perugii⁴⁷, gdzie otrzymał od władz miasta dom w pobliżu kościoła San Agostino. Niewykluczone, że równocześnie miał wykłady na innych uczelniach, np. często w swoich *Consilia* wspomina Padwę. Pewne jest, że dotarł tam w 1340 roku i występuje w źródłach jako osobisty lekarz Ubertino da Carrary⁴⁸ aż do jego śmierci w 1345 roku. Uważa się, że miał olbrzymi wpływ na naukę medycyny w Padwie (m.in. propagował wymianę studentów medycyny między Padwą a Paryżem) i na propagowanie badań nad lekami. Najprawdopodobniej zmarł w Foligno w 1348 roku, lecząc ofiary zarazy, i pochowany został w tamtejszym kościele augustianów⁴⁹. Zauważa się, że był cenionym nauczycielem i propagatorem medycyny greckiej oraz arabskiej, zwłaszcza Hipokratesa, Galena, Awicenny, Awerroesa, Mesue, Awenzoara, Rhazis Ali Abbasa, Majmonidesa, Pietro d'Abano, Dino Del Garbo, Bartolomeo da Varignana, Mondino Luzzi. Twierdził, że przeprowadzał sekcje zwłok, podkreślał znaczenie znajomości anatomii w praktyce lekarskiej, badał patologie, co zdają się potwierdzać jego liczne *Consilia* i *Recepte* (tj. opisy leczenia konkretnych klinicznych przypadków lub patologii z zaleceniem przyjętego schematu leczenia i środków farmakologicznych; jest autorem co najmniej 218 porad). Owe porady były szczególnie popularnym, nowym sposobem opisywania i komentowania konkretnych przypadków, nawet w trakcie publicznych debat. Jednak sława Gentile da Foligno wynikała przede wszystkim z komentarzy do 5 ksiąg Avicenny, popularnych w kręgach medycznych aż po wiek XVII, i chociaż wielu przed nim i po nim komentowało Avicennę, to on był tym, który dokonał komentarza kompletnego jako pierwszy, już przed 1346 rokiem⁵⁰.

W swoich *Poradach* powołuje się bardzo często na konkretne przypadki, np. „Fratre Angelo”, „Francisci episcopi oliuensis”, „Paulus civis perusinus”, „domine Federice”. Oczywiście równie często obecne są w jego pismach autorytety: „Dixit Avicenna”, „Dixit Galienus”, „dicit Sordon” (?), „dixit Gerard” itd. W rozpisanej poniżej zawartości traktatów możemy zorientować się, wokół jakich zagadnień koncentrowała się ówczesna uwaga i wiedza medyczna. Jest to o tyle ważne, że z reguły autorzy haseł encyklopedycznych dotyczących poszczególnych traktatów bardzo krótko i ogólnikowo charakteryzują ich zawartość. Podobnie czynią autorzy biogramów słynnych medyków⁵¹.

Opisane i scharakteryzowane tu pokrótce traktaty wraz z podaniem konkretnych zagadnień w nich opisanych są świadectwem długiego trwania i aktualności śre-

⁴⁷ G. Ermini, *Storia della Università di Perugia*, Firenze 1971, s. 172-179.

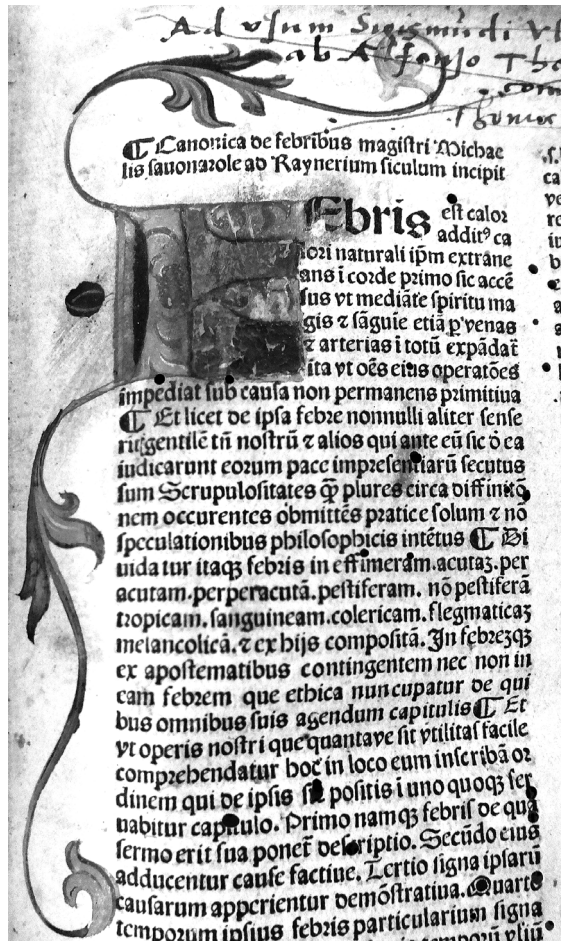
⁴⁸ M. Chiara Ganguzza Billanovich, *Carrara, Ubertino da*, https://www.treccani.it/enciclopedia/ubertino-da-carrara_%28Dizionario-Biografico%29/ (dostęp: 5.03.2022). Urodził się w Padwie na początku XIV wieku, zmarł w 1345 roku, kondotier, rządził Padwą w latach 1338-1345.

⁴⁹ A. Palmerini, *Gentile da Foligno*, https://www.treccani.it/enciclopedia/gentile-da-foligno_%28Enciclopedia-Italiana%29/ (dostęp: 5.03.2022); Lauer, *Gentile*, kol. 1247-1248.

⁵⁰ L. Thorndike, *A history of magic and experimental science*, t. 3, New York 1934, s. 233-252; tenże, *Consilia and more works in manuscript by Gentile da Foligno*, „Medical History” 3 (1959) s. 8-19.

⁵¹ Por. K. Frankowicz, *Renesansowy księgozbiór krakowskiego lekarza Stanisława Różanki*, „Krakowski Rocznik Archiwalny 24 (2018) s. 11-77 (podsumowanie i wcześniejsza literatura dotycząca księgozbiorów lekarskich w XVI wieku, zwłaszcza krakowskich).

dniowiecznej wiedzy medycznej w nowożytnej Polsce. Przekazują też informacje o recepcji ówczesnego kanonu wiedzy medycznej na ziemiach polskich. Zapewne są także fragmentem szerszych intelektualnych zainteresowań wśród duchowieństwa świeckiego lub zakonnego jeszcze na przestrzeni XVIII stulecia, zanim trafiły do BWSKD, bo trudno przypuszczać, że zostały przekazane przez osoby świeckie. Stanowią także świadectwo bogactwa treści przechowywanych i udostępnianych w kieleckiej bibliotece seminaryjnej, są wkładem w dziedzictwo materialne kultury polskiej i należą do grupy, wcale nie tak licznych, włoskich edycji inkunabułów medycznych, które przetrwały w bibliotekach polskich. Przybliżają także szczegółowo ich tematykę i zawartość, co jest ważne, gdyż najczęściej autorzy wielu publikacji operują ogólnikami, pisząc o poruszanej w nich tematyce jedynie na podstawie dostępnej literatury, mającej często charakter encyklopedyczny.

Il. 4. Michele Savonarola, *Canonica de febribus*, incipjal wstępny [F]ebris, Inc. 93, BWSKD, fot. P. Kardyś

Opis i zawartość inkunabułów⁵²:

1.

BWSDK Inc. 93/XV.F 169 adl.: Savonarola, Michele (1384-1468)⁵³, *Canonica de febribus*, Bologna: Dionysius Bertochus, III 1487, 2° (k. 121)⁵⁴

- druk dwuszpaltowy – 50-54 wersy w kolumnie – inicjały czerwone i niebieskie wykonane ręcznie – rubryki – nieliczne noty marginalne – inicjał wstępny *F[ebri]* posrebrzany szaro-różowy, także wić roślinna na marginesach lewym i górnym – współczesna foliacja ołówkiem – składki kwaterniony (kustosze a-k) i terniony (kustosze l-r) – brak k. a – na końcu REGISTRUM z wykazem składek;

- tematyka: gorączka, fizjologia człowieka;

- provenienicja:

1) k. 1r (dawna k. a2r), na marginesie górnym: Ad usum Sigismundi Ulricii Burkholcer⁵⁵ Warssawick ab Alfonso Thome Gmerci⁵⁶ Doctoris filio comparavit; Thome Gmercii Doctoris; Thomas Gmercij Doctoris medicij Varschoviensis;

2) k. 1r (dawna k. a2r), na marginesie dolnym przekreślona nota: Possesor huius libri Andreas Lubecky⁵⁷ apotecarius 1635;

3) k. 1r (dawna k. a2r), na prawym marginesie ołówkiem, pismem z XVIII wieku: Ex Bibliotheca Seminarii Kielcensis;

k. 1ra incipit: Canonica de febribus magistri Michaelae Savonarole ab Raynerium siculum⁵⁸;

k. 1ra Capitulum primum de causis februm et generalium;

k. 2va Capitulum secundum de signis febrem in uniuersali significantibus;

⁵² Zachowano w oryginale pisownię wielkich i małych liter oraz v=u. Ponieważ nie jest to katalog inkunabułów, zdecydowałem się nie stosować ogólnie przyjętych zasad edycji, jak choćby w IBP czy w *Katalogu inkunabułów Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, ale maksymalnie dokładnie opisać cały klocek, prezentując w ten sposób jego cechy charakterystyczne i taki układ druków, w jakim był oprawiony oraz wykorzystywany na przestrzeni kilkuset lat.

⁵³ IBP 4931; GW 140699; Savonarola, Giovanni Michele, znany również jako John Michael Savonarola (1385?-1466); *Savonarola, Michele 1385?-1466?*, <http://worldcat.org/identities/lccnn-84059119/> (dostęp: 23.12.2019); niekiedy w serwisach internetowych datę jego urodzin zapisuje się na 1384 rok, a śmierci na 1464.

⁵⁴ *Begin. [fol. 2 recto:] Canonica de febribus magistri Michaelis sauonarole ad Raynerium siculum incipit, etc. G.L.*, https://www.worldcat.org/title/begin-fol-2-recto-canonica-de-febribus-magistri-michaelis-sauonarole-ad-raynerium-siculum-incipit-etc-gl/oclc/503759149&referer=brief_results (dostęp: 23.12.2019).

⁵⁵ Burkholcer, Sigismund Ulrich (?).

⁵⁶ Gmercius, Thomas z Sierpca, lekarz warszawski (XVI wiek), autor elegii na śmierć Anny Stancel (*Elegia in obitum matris Gregorii Sanboritani*), por. Elektroniczna Baza Bibliografii Estreicher, *Seprcius Gmertius Tomas*, https://www.estreicher.uj.edu.pl/skany/?dir=dane_indeks|27 [skan 0387]; *Sierpca (z) Gmertius Tomasz*, https://www.estreicher.uj.edu.pl/skany/?dir=dane_indeks|28 [skan 0055] (dostęp: 23.12.2019); W. Wisłocki, *Liber diligentiarum facultas artisticae Universitatis Cracoviensis, cz. 1, 1487-1563*, w: *Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*, seria I, t. 4, Kraków 1886 (Samboritanus G. Theoresis, 1561, 1569).

⁵⁷ Andreas Lubecky, aptekarz [w Warszawie (?), ok. 1635].

⁵⁸ Adresat dedykacji Siculus Raynerius.

- k. 4vb Capitulum tertium de dicta in febribus ipsis conuenienti. Rubrica;
k. 8vb Capitulum quartum. Rubrica de cibis temperatis; Rubrica de bitemperatis simplicibus usque bitemperantiam quatuor humorum inicium...;
k. 9ra Rubrica de bitemperatis simplicibus usque bitemperantiam quatuor humorum inicium;
k. 11va Capitulum quintum de alteratiuis digestiuis omnium quatuor humorum indifferenter simplicium et compositorum;
k. 12rb De digestiuis colere non naturalis;
k. 15rb De solutis flegmatis falsi;
k. 15va De solutiuis melancolie non naturalis et primo per adustionem colere rubee;
k. 15vb Capitulum sextum de effirneris; de causis effirmerarum febrium;
k. 19rb Capitulum septimum de putridis acutis et non acutis. Rubrica;
k. 20va Capitulum octavum de significantes putride interpolate;
k. 30vb De acutis paracutis et per peracutis non pestiferis;
k. 40rb Capitulum decimum de acutis pestiferis;
k. 44ra De signis prognosticis future pestis;
k. 45ra De preseruacione corporis a peste. Rubrica;
k. 61va Capitulum de Tropicis siue conuersiuis;
k. 62ra Capitulum de sanguineis;
k. 62va De Sinocha Rubrica;
k. 63rb De signis sinoche demosntratiuis;
k. 66rb De Sinocho Rubrica;
k. 68ra Capitulum de febribus colericis;
k. 69rb De tertiana pura;
k. 72va De Tertiana non pura que a multis nota nuncupatur;
k. 76vb De Tertiana continua;
k. 77va De causone capitulum;
k. 80vb De febribus flegmaticis. Et primo de interpolatis;
k. 84rb De cura flegmaticarum in generali;
k. 87va De cura flegmaticarum (...) et primo de periodica ex flegmate dulci;
k. 89ra Cura febris flegmatice periodice de flegmate falso;
k. 89vb De cura flegmatice periodice ex flegmate muscillaginoso et vitrico et aquoso;
k. 90ra De cura flegmatice periodice ex flegmate acetolo et pontico;
k. 90rb De cura flegmatice periodice permixte;
k. 90va De cura cotidiane continue et latice;
k. 91va De febre empiala sive empialos dictae;
k. 92rb De liparia. Rubrica;
k. 93ra De lisura et est febris inter has media;
k. 93vb De febre sincopali humorosa. Rubrica;
k. 97rb De cura quartanarum;
k. 99vb De qura quartane note siue non vere. Inicium faciens a cura quartane sanguinee;
k. 100rb De qura quartane colericę;
k. 101rb De qura quartane flegmatice;
k. 102rb De qura quartane ex milia fecali et non est adultione;

- k. 102vb De quartana continua;
 k. 103rb De quintanis sextanis et huiusmodi;
 k. 104rb Capitulum de ethicis;
 k. 107va De cura febris ethice simplicis;
 k. 111ra De ethica senectutis. Rubrica;
 k. 112rb Capitulum de febribus compositis;
 k. 114rb De emitriteo. Rubrica;
 k. 115va De cura emitritei secundum suas species omnes. Et primo de cura veri;
 k. 116va De cura no veri et per maioris colera e ad intra et melia extra facaeere decliare...;
 k. 116vb De cura ethice cum putrida composite;
 k. 118vb De febribus eraticis;
 k. 119rb De febre abstematu;
 k. 120va De recidiua Rubrica; explicit: Ad laudē omnipotentis Deis ac Gloriose eius matris Marie: Et Beati Hieronimi doctoris opus hoc Magistri Michaelis Savonarole dictum canonica de febribus: Finitur boñ. Dyonisius de Berthochis impressit M.CCCCLXXXVII die octavo mensis martii.

2.

BWSDK Inc. 94/XV.F.170 adl.: Savonarola, Michele⁵⁹, *De pulsibus; De urinis; De aegestionibus*, Bologna: Henricus de Harlem et Joannes Walbeek, 8 maja 1487, 2° (k. 64)

- druk dwuszpaltowy – 46 wersów w kolumnie – inicjały czerwone i niebieskie wykonane ręcznie – rubryki – rączki – nieliczne noty marginalne – współczesna foliacja ołówkiem – składki terniony (kustosze od a do l) – na końcu REGISTRUM z wykazem składek;

- tematyka: mocz, krążenie krwi, fizjologia człowieka;

- k. 1a (przybyszowa) czerwonym atramentem Savonarolla Michael De pulsibus De urinis De egestionibus;
 k. 2ra (ara) Incipit summa de pulsibus: clarissimi; ac medicine monarce: Domini Magistri Michaelis Savonarole patavini ad laudē dei omnipotentis eiusquem gloriose Matris Virginis: totiusquem curie triumphalis Amen;
 k. 2ra Capitulum primum de esse pulsus;
 k. 2vb Capitulum secundum de causis pulsus et generalis;
 k. 3ra Capitulum tertium de notificatione generum sive specierum: aut differentiarum eius cum suis causis particularibus;
 k. 11va Capitulum quartum de obseruandis a medico ut pulsuum debita...;
 k. 12va Capitulum quintum De rebus naturalibus pulsum mutantibus;
 k. 13rb Capitulum sextum de pulsu habitudinis; Capitulum septimum de pulsu etatum;
 k. 13vb Capitulum octauum de pulsu sexus; Capitulum nonum de pulsu pignantium;

⁵⁹ IBP 4936; GW 140724. W rzeczywistości zapisane rubrą na obecnej k. 1r Savonarolla (sic!) Michael, *De pulsibus, De urinis, De egestionibus*.

- k. 14rb Capitulum decimum de rebus non naturalibus pulsuum mutantibus et primo de aere;
- k. 14va Capitulum undecimum de pulsu estatis; Capitulum duodecimum de pulsu hyemis;
- k. 14vb Capitulum decimum tertium de pulsu autumnii;
- k. 15rb Capitulum decimumquartum de pulsu regionum; (sic! brakuje Cap. 15) Capitulum decimumseptimum de pulsu ex cibo et potu pueniente;
- k. 17ra Capitulum XVI (sic!) de pulsu ex sompno et vigilia pueniente;
- k. 18ra Capitulum decimumseptimum de pulsu ex motu et quiete et ex balneo pueniente;
- k. 18vra Capitulum decimumoctauum de pulsu ex inanitione et replectione et coytu;
- k. 18vb Capitulum decimumnonum de accidentibus anime puenientibus;
- k. 19ra Capitulum vigesimum de pulsibus ex rebus praeter naturam puenientibus;
- k. 19va Capitulum vigesimumprimum de pulsu putridarum in generali;
- k. 20rb Capitulum vigesimumsecundum de pulsu effimerarum;
- k. 20vb Capitulum XXIII de pulsu sanguineorum;
- k. 21rb Capitulum vigesimumquartum de pulsu colericarum in generali;
- k. 21vb Capitulum vigesimuquintum de pulsu tertiane pure;
- k. 22ra Capitulum vigesimumsextum de pulsu tertiane non pure; Capitulum vigesimumseptimum de pulsu tertiane ex ingrossatione colere facte per adustionem;
- k. 22rb Capitulum vigesimumoctauum de pulsu prassine; Capitulum XXIX. de pulsu tertiane ex admixtione colere mixtione non vnita; Capitulum XXX de pulsu tertiane note qua colera citrina precedente; Capitulum XXXI de pulsu tertiane note: quia colera pueniente vitellina et est maioris fame;
- k. 22va Capitulum XXXII de pulsu continue tertiane; Capitulum XXXIII de pulsu causionidis; Capitulum trigesimum quartum de pulsu fleumaticarum febrium;
- k. 23rb Capitulum trigesimumquintum de pulsu fleumatice ex flegmate naturali; Capitulum trigesimumsextum de pulsu quotidiane;
- k. 23va Capitulum trigesimumseptimum de pulsu fleumatice de flegmate falso; Capitulum trigesimum octauum de pulsu vitreo et acetoso; Capitulum XXXIX de pulsu febre fleumatice continue et laticae;
- k. 23vb Capitulum XL de pulsu empiale; Capitulum XLI de pulsu lipparie; Capitulum XLII de pulsu sincopal. humorose;
- k. 24ra Capitulum XLIII de pulsu sincopale huminute; Capitulum XLIII de pulsu quartane pure;
- k. 24va Capitulum quadragesimumquintum de pulsu quartane note et flaumatice;
- k. 24vb Capitulum XLVI de pulsu quartane note ex adustione sanguinis; Capitulum XLVII de pulsu quartane note ex adustione Colere; Capitulum XLVIII de pulsu quartane note ex adustione melancolie naturalis; Capitulum XLIX de pulsu eraticarum; Capitulum quinquagesimum de pulsu erbicarum;
- k. 25rb Capitulum quinquagesimumprimum de pulsu ethice senectutis;
- k. 25va Capitulum quinquagesimumsecundum de pulsu febre pestilentialis;
- k. 25vb Capitulum quinquagesimumtertium de febre apoftegmatum; Capitulum LIII de pulsu febre compositarum; Capitulum quinquagesimumquintum de pulsu emitritei veri et non veri;

- k. 26ra Capitulum quinquagesimumquintum de pulsu emitritei veri et non veri; Capitulum quinquagesimumsextum de pulsu in particularibus morbis contingenti;
- k. 27vb Capitulum ultimum de significationibus et prognosticis pulsus;
- k. 29va Explicit tractatus de pulsibus domini magistri Michaelis Savonarole patauini;
- k. 29vb Incipit summa de urinis domini Michaelis Savonarole patauini; Capitulum primum de descriptione urine: et conditionibus in eius visu attendendis;
- k. 31ra nota marginalna rubra: urina corrupta;
- k. 32ra Capitulum secundum de coloribus urine;
- k. 33ra De albo colore urine;
- k. 34vb De nigro colore urine;
- k. 35va De viridi colore et liuido apparente et urina;
- k. 36ra De citrino colore;
- k. 37ra De rubeo colore;
- k. 38rb De coloribus etatum;
- k. 38va De coloribus complexionii;
- k. 38vb De coloribus urine sensualis;
- k. 39ra De urina pregnantium; De urinis virorum;
- k. 39rb Differentia inter urina hominis et alios liquores et urina aliorum animalium;
- k. 40va De coloribus urine in omni superioribus cuiuscunqem humoris apparentibus;
- k. 40vb De coloribus urinorum in superioribus colorum apparentibus; De coloribus urinorum in superioribus melancolie apparentibus;
- k. 41ra De coloribus urine in sanguine apparentibus;
- k. 41rb Capitulum tertium de substantia urine;
- k. 43va Capitulum quartum de quantitate urine;
- k. 44rb Capitulum quintum de contentis urine;
- k. 44va De circulo;
- k. 45ra De ampulla;
- k. 45rb De granis; De nebula;
- k. 45va De spuma;
- k. 45vb De pure; De pinguedine;
- k. 46ra De pilo; De sanguine;
- k. 46rb De arena;
- k. 46va De chimo; De furfure crinoyde et squamis;
- k. 47ra De atomis; De filis sparmaticis;
- k. 47va De materia cineritia; De vapore siue fumo in urina apparente;
- k. 47vb De ipostasi;
- k. 49rb De mucillaginosa; De capillari; De sanguificali;
- k. 49va Di carnososa;
- k. 50vb Dubitationes occurentes circa dicta. Et primo circa primum capitulum;
- k. 51rb Secundum dubium circa primum capitulum; Circa capitulum de colore dubitatur primo;
- k. 51va Secundum dubium circa capitulum de coloribus; Primum dubium, circa capitulum de substantia;
- k. 51vb Secundum dubium circa capitulum de substantia;

k. 52ra Tertium dubium circa capitulum de substantia; Quartum dubium circa capitulum de substantia;
 k. 52rb Quintum dubium circa capitulum de substantia;
 k. 52va Primum dubium circa capitulum de continentibus urine;
 k. 52vb Secundum dubium; Tertium dubium;
 k. 53ra Quartum dubium; Quintum dubium; Sextum dubium;
 k. 53rb Septimum dubium; Octauum dubium;
 k. 53va Nonum dubium;
 k. 53vb Undecimum dubium; Duodecimum dubium;
 k. 54ra Completus est tractatus de urinis Michaelis de Savonarola patauini; Editio de Egonibus de domini Michaelis de Savonarola patauini: feliciter incipit; Capitulum primum quod sit ego naturalis;
 k. 55vb Capitulum secundum de egone non naturali siue preter naturam dicta cum suis signis demonstratiuis et prognosticis et quorundam dubiorum annexione;
 k. 58rb Capitulum tertium de signis demonstratiuis et prognosticis a forma et substantia sumptis;
 k. 59ra De signis demonstratiuis et prognosticis a quantitate sumptis; De signis demonstratiuis et prognosticis a colore sumptis. Et primo de citrino;
 k. 59vb Rubrica de colore albo egonis; Rubrica de egonibus nigris;
 k. 60vb De signis demonstratiuis rubeorum; Signa eruginosi virulenti et saniosi;
 k. 61ra De coloribus opositis creteo et terreo;
 k. 61va De demonstratiuis fetoris odoris et eximis eorum Rubrica; De signis demonstratiuis annexorum ut sunt fetositas spuma et huius; Dubium de unctuosa egonem;
 k. 61vb Dubium et quantitate egonum;
 k. 62ra Dubium de egone fetida; Dubium de egestionibus nigris;
 k. 62va Dubium de felle nigro;
 k. 62vb Dubium de egone nigra; Dubium de varietate colorum;
 k. 63va Dubium de ventositate;
 k. 64ra Dubium de spumositate;
 k. 64rb Complectus et egregium opus: De Pulsibus, Urinis: et Egestionibus: Excelentissimi medici artium: et medicine doctoris famosissimi Domini Magistri Michaelis Savonarole patauini: gratitudinis referendo infinitas deo glorioso imortali: eiusqem genitrici Marie Virgini et toti curie triumphanti. Amen. Impressum Bononie Henricum Harlem et Johannem VValbeek socios. Anno M.CCCC.LXXXVII. octavo die mensis Maii.

3.

BWSDK Inc. 95/XV.171 adl.: Gentilis de Fulgineo (-1348), *Super quinto libros Canonis Avicennae*, Pavia: ed. Franciscus de Bobio, Antonius de Carcano pro Hieronymus Durantibus, 1488?, 2° (k. 52)⁶⁰

⁶⁰ IBP 2326; GW 10616. WorldCat, <https://www.worldcat.org/title/super-quinto-libro-canonis-avicennae/oclc/823685305/editions?editionsView=true&referer=br> (dostęp: 29.12.2019). Adresat dedykacji Franciscus de Bobbio, doktor medycyny, żył i działał w XV wieku.

- druk dwuszpaltowy – inicjały czerwone i niebieskie wykonane ręcznie – rubryki – nieliczne noty marginalne – współczesna foliacja ołówkiem, dawna rubrą – składki kwaterniony i terniony (kustosze od a do h) – brak k. a (rozpoczyna się od aII);
- tematyka: kosmologia, trucizny, odtrutki, lekarstwa;
- k. aIIr (obecna k. 1r, dawna foliacja rubrą k. 3r) na marginesie górnym rubrą: *Gentilis Super Quinto Can. Auicenne*;
- k. 1ra: *Incipit solenne et fidele scriptum Gentilis de Fulgineo sup. quinto canonis Auicenne*;
- k. 7vb *Tractatus primus de tyriacis et confectionibus magnis et primo ad tiriaca adromanci*;
- k. 18ra *Rubrica trociseorum, hic primo ponit tiriace descriptiones*;
- k. 21vb *Alia descriptio. Hic est tertia descriptio in qua consili...*;
- k. 33vb *Confectio metridati*;
- k. 34rb *Descriptio trociseorum kokion est non et non inuenio...; Tiriaca exdre hec tiriaca dicit...*;
- k. 36vb *Tiriaca dyateferon id est de quatuor...*;
- k. 37ra *Sotira hoc nomen ab effectu ponitur...*;
- k. 37vb *Trifera. Multi auctores de triferis faciunt speciale capitulum*;
- k. 40rb *Uera ea. iam determinauit...*;
- k. 45rb *Diaciminum galieno*;
- k. 49rb *Sermo noster: post sermonem de fusus et cetera loquitur...; Nostra narratio. Post sermonem...*;
- k. 52vb *Hic finitur singularis expositio clarissimi doctoris Gentilis de Fulgineo super quinto canonis Avicenne diligenter emendata per clarissimum artium et medicine doctorem dominum magistrum Franciscum de Bobio medicinam ordinariam de mane legentem et felici ginasio ticinensi. Impensa Jeronimi de Durantibus impressa. Explicit. Laus Deo.*

4

BWSDK Inc. 96/XV.F.172 adl.: *Gentilis de Fulgineo (-1348), Super secundo libro Canonis Avicennae*, Pavia: Antonius de Carcano pro Hieronymus Durantibus, 1488?, 2°, (k. 36)⁶¹

- druk dwuszpaltowy – inicjały czerwone i niebieskie wykonane ręcznie – współczesna foliacja ołówkiem – składki terniony (od aii do f) – brak k. a;
- tematyka: leki pospolite i ich stosowanie;
- k. 1ra (dawna aii) *Incipit: scriptum Clarissimi doctoris Gentilis de Fulgineo Sup. 2°. Can. Avi. Capitulum primum. Quegnitione uirtutum medicinarum et ciborum...*;
- k. 6ra *Capitulum secundum. Medicinarum iam permissit radicem ad cognoscendum explorem medicinarum et uirtutes*;
- k. 8ra *Capitulum tertium. Degnitionis hic ponit uia cognitionis preparatione et primo...*;
- k. 14va *Capitulum quartum. Decimus (...) medicine*;
- k. 31vb *Medicinis autem*;

⁶¹ IBP 2323; GW 10610 (*Super secundo canonis*).

k. 35va Medicinarum vult loqui de conseruatione et collectione medicine et in hoc dat iudicia...;

k. 35vb Laus deo. Explicit subtile scriptum Gentilis de Fulgineo super secundo can. Avicenne diligenter emendatum et impressum impensa Jeronymi de durantibus.

5

BWSDK Inc. 97/XV.F.173 adl.: Gentilis de Fulgineo (-1348), *Consilia medica*, Pavia: Antonius de Carcano, 1485, 2° (k. 48)⁶²

- druk dwuszpaltowy – inicjały niebieskie i czerwone – rubryki – nieliczne noty marginalne – składki terniony i kwaterniony (od a do h) – dawna foliacja brunatnym atramentem od k. 2 do k. 47 w prawym górnym rogu – nowa foliacja ołówkiem; - tematyka: porady medyczne, recepty, komentarze;

k. 1r (dawna k. ar) tytuł brunatnym atramentem: Consilia Gentilis De Fulgineo;

k. 2ra Incipiunt consilia per egregia clarissimi et toto orbe medici. Celebratissimi gentilis de fulgineo Patrum consilium pro uno melancolico; Consilium ad debilitatem cerebri et neruorum cum multa grauedine;

k. 2rb Consilium pro episcopo oliuensi dispositio ad ydripisim ethicam et multas alias egritudines...;

k. 4ra Consilium pro uno epidi;

k. 4vb Consilium pro quondam quasi apoplectico;

k. 5ra Consilium pro fatuo ex multo gaudio;

k. 5rb Consilium pro quondam habente timorem et accidentia melancolica; Consilium ad imaginationes;

k. 6rb Consilium in debilitate uisus propter ascensum uaporum a iuncturis ad caput;

k. 6vb Consilium Gentilis pro eadem ad idem;

k. 7ra Consilium ad debitatem uisus; Consilium ad principium catarracte; Consilium ad obtalmiam cum ulceratione: pupille cum aliquibus receptis ad fedandum dolores oculorum;

k. 7va Recepte ad diversas egritudines oculorum; Recepte tutie lapidis...;

k. 8ra Gentilis. De hoc mense ad lacrimam purget premissis hoc digestiuo; Gentilis padue. Consiliorum bonum ad rubedine oculorum precedentibus eumitionibus;

k. 8rb Gentilis pro quondam qui patiebatur obtalmiam...; Secretum probatum ad uestigia oculi et cornea...;

k. 8va Puluis Bartolomei de uariagna ad debilitatem uisus;

k. 8vb Confectio ad debilitate uisus Gentile; Confectio Gentilis costringens lachrimas destruens flegma...; Ad conseruandum oculos imorbit; Sirupus ad uisum quatuor;

k. 9ra Puluis preparatione uisus; Domum odoriferorum cerebrale; Puluis que ordinavit Gentilis ad debilitate uisus...; Consilium ad Sibilum et tinitum aurium...;

k. 9va Consilium ad surditatem et antiquis sulceribus aurium et aliquibus alijs receptis ad tinitum et surditates;

k. 10ra Oleum quod composuit magister Jo. de Sancta Sophia...; Dura stra infirmitate neruorum secundum Gentile...;

⁶² IBP 2318; GW 10618.

- k. 10rb Lectuarium solitium ad neruos secundum Gentile...; Pilule pro neruis; Consilia pro uno dispositio ad paralesim;
- k. 10 vb Consilium ad paralesis et quibusdam receptis et egritudines neruorum;
- k. 11ra Urquetum ad neruos debilitatos;
- k. 11rb Littere bonum ad paralisim Gentile;
- k. 11rb Consilium ad podagram et ciragram;
- k. 12 rb Consilium pro calculoso;
- k. 12va Puluis solutione sine dolore; Consilium de macratione cuiusdam puelle et maxime secundum sinistram partes;
- k. 13rb Recepte quedam epitome ad egritudines iuncturam sicut podagra sefatica et dolores iuncturarum;
- k. 13va Ad fiaticam regatur regimine sibi imposito et de mense septembris incipiat...;
- k. 13vb Aqua raxis ad fiaticam...; Remedium bonum ad fedandum dolores...; Consilium ad gibositatem cum quibusdam receptis ad egritudines iuncturarum et neruorum;
- k. 14ra Consilium ad gilbositatem;
- k. 14vb Recepte quedam ad grossitudinem gule et botium;
- k. 15 ra Recepte ad botium;
- k. 15rb Recepte ad fetorem oris; Ad inflationem et tumorem...; Remedium bonum ad dolorem; Ad praua ulcera oris...;
- k. 15vb Recepte ad tineam; Recepte ad scabiem in partibus capitis;
- k. 16rb Recepte in fractura cranei;
- k. 16va Emplastrum cuiusdam medici de Perusio...; Emplastrum optimum in dispose cranei...; Cura quedam emperica in fractura cranei;
- k. 16vb Recepte quedam ad faciendum flauos capidos;
- k. 17ra Consilium ad catarum;
- k. 17rb Consilium ad catarum conquibusdam aliis receptis ad idem;
- k. 17vb Consilium ad egritudines pectoris guturis et pulmonis;
- k. 18rb Consilium ad sputum sanguinis;
- k. 18va Gentilis consilium ad pleuresim;
- k. 19va Consilium in sputo sanguinis;
- k. 20 ra Sirupus magistri Nicolai de Sancta Sophia...;
- k. 20rb Consilium pro ptisico ex ruptura uene cum pulsu cordis;
- k. 20va Consilium pro pregnante habente sputum sanguinis;
- k. 21rb Consilium ad ptisim;
- k. 22ra Consilium ad dolorem pectoris;
- k. 22vb Recepte quedam ad asma et quandam alias egritudines pectorales;
- k. 23ra Consilium ad catarum;
- k. 23rb Consilium Gentilis pro quondam ad defectu cordis...;
- k. 23vb Tota electnarium restauratiuum vale et utile...; Incipiunt Scilia ad egritudines stomaci et primo ad dolores eius;
- k. 24ra Consilium ad debilitatem digestium stomaci;
- k. 25ra Consilium ad malitiam stomaci cum macredine. Corporis;
- k. 26rb Consilium ad debilitatem stomaci pro quadam domina;
- k. 26va Consilium ad debilitate digestiue stomaci cum macredine uentris;

- k. 26vb Consilium ad dolorem stomachi cum conuersione cibi ad acetositatem;
- k. 27rb Consilium ad uomitum trium mensium; Consilium ad debilitatem stomachi;
- k. 27vb Sepe preparatum ad incidendum flegma...; Oleum mirabile magistri Francisci...;
- k. 28ra Ad affectio bona et mala dispositione stomachi...; Confectio ad idropisim et solutiua; Recepte ad opilationem mesereicarum et cacesiam; Ad cacesiam cum quadam mala...;
- k. 28rb Ad cacesiam et principium idropisis...; Pro pararo ad idropisim ex longa complexione...;
- k. 28va Sirupus pro quondam asclitico; Confectio solutiua ad asclitem; Consilia et recepte quedam ad diuersas species idropisis;
- k. 28vb Consilium pro quodam ydropico asclite fiat...; Gentilis ad idropisim et panitem dispositio huius...;
- k. 29ra Sirupus solutiuum pro quondam yposarco...;
- k. 29vb Consilium ad asclitem cum tipanite;
- k. 29vb Ad asclite cum inflantoe pedum; Ad debilitate epatis ex causa frigida cum febre; Experimentum Gentilis pro quondam (...) ad fluxu epaticum...;
- k. 30ra Consilium primum ad egritudines splenis;
- k. 30vb Consilium pro quondam domina in mala dispositione splectionis ex dominio humorum melancolicorum;
- k. 31ra Consilium Gentilis ad duritiem splenis;
- k. 31rb Nota de suco arnoglosse et parato ydropissi...;
- k. 31va Consilium Gentilis ad splenem grossum...;
- k. 31vb Consilium ad egritudines penum et primo ad gomoream;
- k. 32ra Consilium pro multiplicando spermatis;
- k. 32rb Eructio rabi moysis;
- k. 32va Pelulle mirabiles ad prouocandum luxuriam;
- k. 32vb Consilium ad materias grossas (...) Bartolomei de Verona;
- k. 33va Consilium in ulceribus uesice et porrorum curitidum;
- k. 34va Recepte ad tumorem genuum ulcera renum et ardorem urine; Secundum consilium pro domino Ubertino de Carraria factus;
- k. 35ra Consilium in ulceribus resice;
- k. 35va Consilium ad aexcoriationem uesice;
- k. 35vb Consiulium ad lapidem uesice;
- k. 36ra Consilium ad rapidem renum; Sirupus ad ardorem urine; Consilium ad disinteriam;
- k. 36rb Consilium ad disinteriam cum aliquibus alijs receptis ad idem;
- k. 36va Nota sirupus bonum quem fecit fieri pro exposoro qui habebat desinteria...; Nota bonum clistere et excoriatione; Consilium in habundantia multe melia in partibus rerum;
- k. 36vb Recepte quedam ad colicam;
- k. 37ra Ad colicam exceptum; Ad colicam ex humore flegmatico; Consilium pro puero epaticte dolores et uenire cum egritudie epatica; Consilium otra dolores colicos et stomaticos fortes;

- k. 37rb Consilium ad fluxum emoroidarum cum aliquibus receptis ad diuersas dispositiones;
- k. 37ra Ad emoroidas aperiendas; Ad fluxum emoroidarum excerptum quondam patieband...; Ad dolorem emoroidarum fedandum;
- k. 37rb Recepte ad rupturam; Olectuarium ad rupturam; Recepte ad aliquos dispositiones metricis;
- k. 38rb Olectuarium satis sucnies seu efficax ad ocipiendum; Consilium et pluatione aborsus;
- k. 38va Consilium Gentilis ad concipiendum;
- k. 39ra Dura ad sterilitatem fratrum Arnoldum de Villa Nova;
- k. 39rb Nesarium eiusdem ad facilem ptu sine tumore aborsus;
- k. 39vb Consilium alium pro quandam muliere quasi infirmata pp. floksum menstruorum;
- k. 40ra Ad fluxum sanguis ex ulcere matricis...; Consilium et supflua humiditate matricis;
- k. 40rb Consilium et opilare uenorum matricis;
- k. 41ra Consilium ad suffocationes matricis dispositio...;
- k. 41va Consilium pro quondam domina iuene que partu habebat predictam grauitatem...; Consilium pro quoadam domina habente fluxum menstruorum longo...; Contar friguitatem matricis; Consilium ut mulier quasi uirgo apparcat...;
- k. 41vb Pangunctum ad magnitudine uulue et fetore magnum...; Consilium Gentilis pro quodam cabioso cum scabio grossa;
- k. 42ra Consilium pro quodam iuene qui patiebat scabiesm fumat ducem uicibus...;
- k. 42rb Consilium pro quodam dispositio ad lepram et precipue;
- k. 42va Consilium pro quodam qui patiebatur morbeam...;
- k. 42vb Consilium ad pestilentiam que accidit Janue...;
- k. 43ra Consilium ad pestilentiam;
- k. 43va Consilium et epidimia pusii [...] anno M.CCC°XLVII;
- k. 44rb Hec sunt recepte pulsii electuarii et humorum suprapositorum;
- k. 44va Consilium ad morfum aspidis furdi; Incipit tractatum de ernia f. Gentilem;
- k. 47rb Finit. Laus Deo.
- k. 47v Alfabetyczne Registrum chorób w języku łacińskim z podaniem foliałów sporządzone przez autora foliacji brunatnym atramentem – rkps – dwie kolumny.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

- Antiphonarium Kielcense. Antyfonarz kolegiaty kieleckiej (ok. 1372 r.)*, red. K. Bracha, Kielce 2020.
- Baader Gerhard, *Alderotti, Taddeo, Arzt*, w: *Lexikon des Mittelalters*, red. R. Auty i in., Zürich 1980-1999; od t. 7: München: LexMA Verlag LdM, Bd. 1, 1980.
- Biblioteki Kościoła katolickiego w Polsce. Informator*, oprac. W. Żurek, Kielce 2005.
- Bracha Krzysztof, *Statuta vel praecepta scholarium. Przyczynek do dziejów najstarszej szkoły w Kielcach w XV w.*, „Studia Muzealno-Historyczne” 3 (2011) s. 31-51.

- Bracha Krzysztof, *Średniowieczne rękopisy dawnej Biblioteki kieleckiej kapituły kolegiackiej. Badania i źródła*, w: *Rękopiśmienne księgi dawnej Biblioteki kolegiaty kieleckiej*, Kielce 2019, s. 9-26.
- Calvanico Raffaele, *Fonti per la storia della medicina e della chirurgia per il Regno di Napoli*, Napoli 1962.
- Chmiel Adam, *Introligatorzy cudzoziemscy i zamiejscowi w Krakowie w latach 1574-1646*, „*Exlibris*” 7 (1929) z. 2.
- Colle Francesco M., *Storia scientifico-letteraria dello Studio di Padova del cavaliere*, t. 3, Padova 1825.
- Cracco Giorgio, *Carrara, Francesco da (1325-1393)*, w: *Lexikon des Mittelalters*, t. 2, München 1983, kol. 1527.
- Ćwikliński Ludwik, *Uniwersytet padewski i polscy jego uczniowie (1222-1922)*, „*Dziennik Poznański*”, 1922, nr 95, 97-99, 101.
- Dobrowolski Jan, *Zarys dziejów introligatorstwa w Krakowie*, Kraków 1968.
- Ermini Giuseppe, *Storia della Università di Perugia*, Firenze 1971.
- Fijałek Jan, *Polonia apud Italos scholastica saeculum XV*, fasc. 1, Cracoviae 1900.
- Flis Stanisław, *Kopernikowski inkunabuł w Olsztynie*, „*Komunikaty Warmińsko-Mazurskie*” 4 (1970) s. 589-606.
- Garofano Venosta F., *Francesco da Piedimonte*, Capua 1967.
- Gualdo Ricardo, *Per l'edizione delle opere volgari di Michele Savonarola*, w: *Michele Savonarola, Medicina e cultura di corte*, red. Ch. Crisciani, G. Zuccolin, Firenze 2011, s. 15-22.
- Inkunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur*, t. I-II, moderante A. Kawecka-Gryczowa, composuerunt M. Bohonos et E. Szandorowska, Warszawa 1970.
- Inkunabuly Biblioteki Jagiellońskiej*, oprac. A. Lewicka-Kamińska, Kraków 1962.
- Kaczor Ewelina, *Peccata matrimoniales. Wykroczenia przeciw moralności małżeńskiej w świetle „Noty penitencjalnej” z rękopisu Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach z XV w.*, „*Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach*” 30 (2015) s. 104-113.
- Kaleta Andrzej, *Powstanie i rozwój Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach*, „*Kielecki Przegląd Diecezjalny*” 74 (1998) nr 4, s. 335-341.
- Kardyś Piotr, *Dwa rękopisy Adama wikarego darowane kolegiacie kieleckiej w 1430 roku*, „*Między Wisłą a Pilicą*” 12 (2011) s. 55-64.
- Kardyś Piotr, *Inicjały z pieskiem w rękopisie średniowiecznym Rk-41/23 z Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach*, w: *Zwierzęta w historii, literaturze i sztuce Europy*, red. S. Konarska-Zimnicka, L. Kostuch, B. Wojciechowska, Kielce 2017, s. 187-198.
- Kardyś Piotr, *Przyczynki do dziejów księgozbioru kolegiaty kieleckiej w średniowieczu i okresie wczesnonowożytnym*, „*Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*” 56-57 (2006-2007) s. 17-44.
- Kardyś Piotr, *Stanisław z Bodzentyna, wikariusz kolegiaty kieleckiej z XVI wieku i jego księgozbiór* (w druku).
- Kardyś Piotr, *Stanisław z Jankowic – kanonik kielecki z XV w. i jego księgozbiór*, „*Studia Muzealno-Historyczne*” 3 (2011) s. 87-97.
- Kardyś Piotr, *Szyszkowiana/pseudoszyszkowiana z dawnego księgozbioru bernardynów z Karczówki przechowywane obecnie w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach*, „*Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi*”, 12 (2018) s. 429-442.

- Kardyś Piotr, *Z dziejów pewnego rękopisu. Przyczynek do związków intelektualnych kano-
ników regularnych kłódzkich z Małopolską w XIV/XV wieku*, w: *Realia życia codzien-
nego w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*, red. A. Barciak,
Katowice-Zabrze 2011, s. 95-106.
- Katalog inkunabułów Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, opr. T. Dąbrowska,
E. Knapik, J. Wojtowicz, Kraków 2015.
- Kwaśniewski Andrzej, *Księgozbiory prywatne zachowane w Bibliotece Kapituły Kielec-
kiej (XV-XVIII w.)*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 87 (2011) s. 703-711.
- Kwaśniewski Andrzej, *Księgozbiory prywatne zachowane w Bibliotece Kapituły Kielec-
kiej (XV-XVIII wiek)*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 62 (2012) s. 69-95.
- Kwaśniewski Andrzej, *Księgozbiór kanonika kieleckiego Wojciecha Strzemeskiego
(+1602) w świetle inwentarza z 1650 r.*, „Rocznik Kolbuszowski” 12 (2012) s. 87-
107.
- Kwaśniewski Andrzej, *Księgozbiór kapituły kieleckiej w świetle inwentarza z 1598 r.*,
„Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 99 (2013) s. 43-92.
- Kwaśniewski Andrzej, *Księgozbiór Kapituły Kieleckiej w świetle inwentarza z roku 1650*,
w: *Książka dawna i jej właściciele*, t. 2, red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Ce-
gła, Wrocław 2017, s. 207-227.
- Lachs Jan, *Polscy uczniowie padewskiej szkoły lekarskiej*, „Archiwum Historii Filozofii
i Medycyny”, 1 (1924) z. 3-4, s. 127-149.
- Lauer Hans H., *Gentile da Foligno*, w: *Lexikon des Mittelalters*, t. 4, München 1989, kol.
1247-1248.
- Leeuwen Jan Storm van, *The Golden Age of Bookbindings in Cracow 1400-1600*, Kraków
2011.
- Lewicka-Kamińska Anna, *Rzut oka na rozwój oprawy książkowej w Krakowie*, „Roczniki
Biblioteczne” 16 (1972) z. 1-2, s. 49-64.
- Libellus de magnificis ornamentis Regiae Civitatis Paduae*, w: *Rerum Italicarum Scripto-
res*, red. A. Segarizzi, t. 24, cz. 15, Roma 1902.
- Lieberwirth Rolf, *Eike von Repgow, mittelalterlicher deutscher Rechtsdenker und Verfasser
des Sachsenspiegels (um 1180 – nach 1233)*, w: *Lexikon des Mittelalters*, t. 3,
München 1986, kol. 1726.
- Michele Savonarola, Medicina e cultura di corte*, red. Ch. Crisciani, G. Zuccolin, Firenze
2011.
- Momigliano Arnaldo, *La storia tra medicina e retorica*, w: tegoż, *Tra storia e storicismo*,
Pisa 1985, s. 63-64.
- Nir Roman, *Informator o archiwach, bibliotekach i muzeach kościelnych w Polsce*,
„Chrześcijanin w Świecie” 9 (1977) nr 56/57, s. 62-86.
- Olszewski Daniel, *Wprowadzenie historyczne*, w: *Katalog duchowieństwa i parafii diece-
zji kieleckiej*, Kielce 1999, s. 19-50.
- Ongaro Guido, *La medicina nello Studio di Padova e nel Veneto*, w: *Storia della cultura
veneta*, III, *Dal primo Quattrocento al Concilio di Trento*, Vicenza 1981, s. 75-134.
- Ongaro Guido, *Medicina*, w: *L'Università di Padova. Otto secoli di storia*, red. P. Del
Negro, Padova 2001, s. 153-193.
- Ostaszewski Adam, *O herbach polskich i Polakach w Uniwersytecie padewskim i boloń-
skim*, w: tegoż, *Szkice naukowo-literackie z zakresu sztuki i archeologii*, Kraków
1887, s. 97-138.
- Pesenti Marangon Tiziana, *Michele Savonarola a Padova: l'ambiente, le opere, la cultura
medica*, „Quaderni per la storia del l'università di Padova” 9-10 (1976-1977) s. 45-
102.

- Przedziecki Aleksander, *O Polakach w Bolonii i Padwie*, Warszawa 1853.
- Quirini-Popławska Danuta, *Studia Polaków na Uniwersytecie Padewskim w XV i XVI wieku: stan badań oraz wstępne hipotezy*, „Prace Komisji Środkowoeuropejskiej” 21 (2013) s. 19-30.
- Regal Wolfgang, Nanut Michael, *Vienna – A Doctor’s Guide: 15 walking tours through Vienna’s medical history*, Wien-New York 2007.
- Rippa Bonati M., *Savonarola, Giovanni Michele (1384-1468)*, w: *Lexikon des Mittelalters*, t. 7, München 1995, kol. 1413-1414.
- Simonetti Remy, *Filosofia naturale, medicina e pittura nella testimonianza di Michele Savonarola*, w: Silvana Collodo, Remy Simonetti, *Filosofia naturale e scienze dell’esperienza fra Medioevo e Umanesimo. Studi su Marsilio da Padova, Leon Battista Alberti, Michele Savonarola*, Padova 2012, s. 395-430.
- Sroka Stanisław A., *Stopnie naukowe uzyskane przez Polaków na uniwersytecie w Padwie w drugiej połowie XV wieku*, w: *Świat historyka: studia ofiarowane prof. Janowi Tyszkiewiczowi*, Pułtusk 2016, s. 381-391.
- Stoppelli Pasquale, *La Mandragola: storia e filologia. Con l’edizione critica del testo secondo il Laurenziano Redi 129*, Roma 2005.
- Storia della medicina*, red. G. Armocida, E. Bicheno, B. Fox, w: *Dizionario di S. Musitelli, Cicclopedia Tematica Aperta*, Milano 1993.
- Sturlese Loris, *Petrus von Abano*, w: *Lexikon des Mittelalters*, t. 6, München 1996, kol. 1959-1960.
- Thorndike Lynn, *A history of magic and experimental science*, t. 3, New York 1934.
- Thorndike Lynn, *A history of magic and experimental science*, t. 5, *Fourteenth and fifteenth centuries*, New York-London 1960.
- Thorndike Lynn, *Consilia and more works in manuscript by Gentile da Foligno*, „Medical History” 3 (1959) s. 8-19.
- Tondel Janusz, *Inkunabuły w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie*, Pelplin 2007.
- Ulewicz Tadeusz, *Iter Romano-Italicum Polonorum czyli o związkach umysłowo-kulturalnych Polski z Włochami w wiekach średnich i renesansie*, Kraków 1999.
- Verger Jacques, *Padua, III, Universität*, w: *Lexikon des Mittelalters*, t. 6, München 1996, kol. 1621-1623.
- Wegner Wolfgang, *Savonarola, Michael*, w: *Enzyklopädie Medizingeschichte*, red. W.E. Gerabek, B.D. Haage, G. Keil, W. Wegner, Berlin-New York 2005, s. 1287-1288.
- Windakiewicz Stanisław, *Polacy w Padwie*, „Przegląd Warszawski” 3 (1922) nr 10, s. 5-21.
- Wisłocki Władysław, *Liber diligentiarum facultas artisticae Universitatis Cracoviensis, cz. 1, 1487-1563*, „Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce”, seria I, t. 4, Kraków 1886.
- Wolny Józef, *Inventaire des manuscrits théologiques médiévaux de la Bibliothèque du chapitre à Kielce*, „Mediaevalia Philosophica Polonorum” 16 (1971) s. 43-85.
- Wróbel Tomasz, *Biblioteka*, w: *Seminarium Duchowne w Kielcach*, BWSKD [mps].
- Wróbel Tomasz, *Dzieje Seminarium Duchownego w Kielcach na przestrzeni 250 lat, w: Księga jubileuszowa 1727-1977. 250 lat Seminarium Duchownego w Kielcach*, Kielce 1977, s. 51-176.
- Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce*, oprac. D. Kamolowa, współpraca K. Muszyńska (zbiory kościelne), Warszawa 1988.

Zdanowski Józef, *Illuminowane rękopisy księgozbiorów kapitułarza katedralnego i Seminarium Duchownego w Kielcach oraz kościoła parafialnego w Miechowie*, Kielce 1929.

Zuccolin Gabriella, *Nascere in latino e in volgare. Tra la „Practica maior” e il „De regimine pregnantium”*, w: *Michele Savonarola. Medicina e cultura di corte*, red. Ch. Crisciani, G. Zuccolin, Firenze 2011, s. 137-210.

Netografia

A Catalogue of the Fifteenth-century Printed Books in the University Library Cambridge, Cambridge 2010, <https://www.cambridge.org/core/books/catalogue-of-the-fifteenth-century-printed-books-in-the-university-library-cambridge/4E7E3C26502907D084BA01F214FFF716> (dostęp: 19.12.2019).

Belloni Luigi, Vergnano Letizia, *Alderotti, Taddeo (Thadeus Florentinus)*, [https://www.treccani.it/enciclopedia/taddeo-alderotti_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/taddeo-alderotti_(Dizionario-Biografico)/) (dostęp: 5.03.2022).

Ceccarelli Lemuit Maria Luisa, *Gentile da Foligno*, [https://www.treccani.it/enciclopedia/gentile-da-foligno_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/gentile-da-foligno_(Dizionario-Biografico)/) (dostęp: 5.03.2022).

Conti Alessandro D., *Paolo Veneto (Paolo Nicoletti)*, [https://www.treccani.it/enciclopedia/paolo-veneto_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/paolo-veneto_(Dizionario-Biografico)) (dostęp: 5.03.2022).

Ferrari Augusto de, *Della Torre (Iacobus a Turre, de la Turre, Dalla Torre, de Forlivio, Forliviensis, Foroliviensis, Ferolivias)*, https://www.treccani.it/enciclopedia/giacomo-della-torre_%28Dizionario-Biografico%29/ (dostęp: 5.03.2022).

Ganguzza Billanovich Maria Chiara, *Carrara, Ubertino da*, https://www.treccani.it/enciclopedia/ubertino-da-carrara_%28Dizionario-Biografico%29/ (dostęp: 5.03.2022).

Kohl Benjamin G., *Conversini, Giovanni*, http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-conversini_%28Dizionario-Biografico%29/ (dostęp: 19.12.2019).

Lizzini Olga di, *Francesco da Piedimonte (Pedemontanus)*, https://www.treccani.it/enciclopedia/francesco-da-piedimonte_%28Dizionario-Biografico%29/ (dostęp: 5.03.2022).

Palmerini Agostino di, *Gentile da Foligno*, https://www.treccani.it/enciclopedia/gentile-da-foligno_%28Enciclopedia-Italiana%29/ (dostęp: 5.03.2022).

Ruggiero Raffaele di, *Savonarola Michele*, https://www.treccani.it/enciclopedia/michele-savonarola_%28Enciclopedia-machiavelliana%29/ (dostęp: 5.03.2022).

Seprcius Gmertius Tomas, [https://www.estreicher.uj.edu.pl/skany/?dir=dane_indeks|27\[skan 0387\]](https://www.estreicher.uj.edu.pl/skany/?dir=dane_indeks|27[skan 0387]) (dostęp: 23.12.2019).

Sieprca (z) Gmertius Tomasz, [https://www.estreicher.uj.edu.pl/skany/?dir=dane_indeks|28\[skan 0055\]](https://www.estreicher.uj.edu.pl/skany/?dir=dane_indeks|28[skan 0055]) (dostęp: 23.12.2019).

Simonetti Remy, *Savonarola Michele*, [https://www.treccani.it/enciclopedia/michele-savonarola_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/michele-savonarola_(Dizionario-Biografico)) (dostęp: 5.03.2022).

Trocchio Federico di, *Antonio Cermisone*, https://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-cermisone_%28Dizionario-Biografico%29/ (dostęp: 5.03.2022).

Vescovini Graziella Federici, *Biagio Pelacani, Blasius de Pelacanis da Parma*, https://www.treccani.it/enciclopedia/biagio-pelacani_%28Dizionario-Biografico%29/ (dostęp: 5.03.2022).

INKUNABUŁY „MEDYCZNE” Z BIBLIOTEKI WYŻSZEGO SEMINARIUM DUCHOWNEGO W KIELCACH

Streszczenie

W artykule omówiono 5 inkunabułów o treści medycznej przechowywanych obecnie w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach. Traktaty autorstwa niekwestionowanych średniowiecznych autorytetów Michele Savonaroli i Gentile da Foligno zostały współoprawione w jeden klocek. Scharakteryzowano oprawę i zawartość inkunabułów, przytaczając poszczególne rubryki, porady i recepty. Krótko zostały omówione dokonania w zakresie medycyny i biografie obu wymienionych autorów. Niestety, na obecnym etapie badań niemożliwe jest wyjaśnienie, w jaki sposób wolumin trafił do Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach. Można jedynie stwierdzić fakt użytkowania go w XVI-XVII wieku poprzez wpisy o charakterze proveniencyjnym.

Słowa kluczowe: inkunabuły; Michele Savonarola; Gentile da Foligno; medycyna; Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach